

Çok eski zamanlardan beri Merkezî Kuzey Kafkasya'nın Yukarı Kuban ve Yukarı Terek havzalarında ya

ESKİ CIRLA

Takdim

Çok eski zamanlardan beri Merkezî Kuzey Kafkasya'nın Yukarı Kuban ve Yukarı Terek havzalarında yaşayan Karaçay-Malkarluların zengin bir sözlü halk edebiyatları vardır. Şarkılar, türküler, efsaneler, masallar, destanlar, atasözleri, deyimler, mizahî fıkralar... şeklinde ifade edebileceğimiz manzum ve mensur metinler, kuşaktan kuşağa atlayarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. Buna karşılık, teknolojinin ilerlemesi ve şehir hayatının gelişmesi sürecinde sözlü edebiyat hızla önemini kaybetmeye ya da bir başka ifadeyle eski değerini yitirmeye yüz tutmuştur. Bu da, hafızalardaki metinlerin süratle yazıya geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Ne yazık ki tıpkı diğer Kafkas boyları gibi bağımsız devlet teşkilatları olmayan Karaçay-Malkarlular da hem yazı kullanmada hem de kültürel değerlerini yazıya geçirmede bir hayli geç kalmışlardır. Bu sebepten bazı edebî ve folklorik ürünler kısmen unutulmuş, kısmen de flu hale gelmiştir.

Kafkasya'da önceki yüzyılın [19. yy.] sonlarına doğru yapılan araştırmaların büyük kısmı da yabancı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. İslamiyetle birlikte gelen Arap alfabesinin dünyevi amaçlarla kullanılması oldukça geç, yani 20. yy.'ın başlarında başlamıştır. Bu tarihten Sovyet Devrimi'ne kadar yapılan araştırma ve çalışmaların ürünleri ya elyazma almanaklarda ya da gazete-dergi sahifelerinde kalmıştır, derli toplu bir kitap yayımlanamamıştır. Bunların da büyük kısmı sürgün yıllarında kaybolmuştur.

Sovyetler döneminde ağır aksak başlayan alan çalışmalarının ilk ürünleri de yine sürgün yıllarında büyük ölçüde telef olduğu gibi kaynak kişi durumundaki yaşlıların çoğu da sürgünde

ve İkinci Dünya Savaşı sırasında hayatlarını kaybetmişlerdir.

Ancak, 1957'den itibaren sözlü halk edebiyatı ürünlerinin toplanıp yazıya geçirilmesine büyük hız verilmiş, hem Karaçay'da hem de Malkar'da çeşitli kitaplar, derleme eserleri, antolojiler, vs. yayımlanmıştır [1]. Ama bunların yeterli olmadığı, birçok sözlü edebiyat ürününün hâlâ [kısmen unutulmuş da olsa] hafızalarda yaşadığı muhakkaktır. Zamanımızda da derleme çalışmalarının devam ettiğini biliyoruz. Netice olarak, Karaçay-Malkar sözlü halk edebiyatının zengin ürünleri kısmen de olsa yazıya geçirilmiş bulunmaktadır.

Muhaceretteki Karaçay-Malkarlıların bu husustaki durumlarına gelince: vaziyet yürekler acısıdır. Türkiye'ye göç eden binlerce Karaçaylı arasında sözü geçen edebî ürünleri hafızalarına nakşederek buraya getiren yüzlerce büyüğümüzden bugün hayatta olan yoktur. Onların vefatıyla iyi bir şekilde saklandığı muhakkak olan bir çok şarkı, türkü, masal, hikâye de yokluk alemine karışmıştır. Bu öncekiler gibi olmasa bile ikinci kuşaktan da özellikle şarkıları ve türküleri yorumlayan bir çok insan vardı, bunlardan da hayatta kalan yoktur. Şu anda tek kaynağımız, sözlü Karaçay-Malkar halk edebiyatının bazı ürünlerini flu bir şekilde hafızalarında tutabilmiş üçüncü kuşağa mensup bir avuç insandan ibarettir. Dördüncü kuşağı teşkil eden ve büyük ekseriyeti şehirlerde yaşayan ildeşlerimizden eski bir şarkı veya efsaneyi belleğine yerleştirmiş tek bir kişiyi bulmak bile şans olarak kabul edilebilir. Bu arada, Yük. Orm. Müh. Şerafettin Sevinç [İjaları Şerafettin] in 1960'lı yılların sonlarına doğru ikinci kuşak büyüklerimizden unutulmaya yüz tutmuş bazı şarkı ve yınarları [maniler] toplayıp yazıya geçirmesi takdire şayan bir çalışmadır ve bu özel sayıda [muafakatını alarak] onlardan da birkaçına yer verdik.

Sözlü Karaçay-Malkar halk edebiyatı ürünlerini Türkiye'de ilk olarak derlemeye ve yazıya geçirmeye gayret eden kişi merhum Ramazan Karça [Mahmut Duda] dır. Ramazan Karça, II. Dünya Savaşından önce, Karaçayda yaşadığı yıllarda "Karaçay İlim İzlem İstitut" isimli kuruluş tarafından görevlendirilen "Derleme Heyeti"nde de bilfiil görev almıştı, hatta Hamit Laypan ile birlikte derleme işinin sorumlu yöneticisi durumundaydı [1936-1939]. Almanlar Sovyetlere savaş açınca askere alındı ve 1942 yılında Almanlara esir düşerek diğer esirlerle beraber Polonya'ya götürüldü. Savaş sonunda, 1948 yılında Türkiye'ye iltica eden diğer Kafkaslılara katıldı. Ankara DTCF'nde okutman olarak görev aldı. Bu arada derleme çalışmalarını da sürdürdü. Türkiye'de bulunduğu yıllarda eski şarkı, türkü, masal ve atasözleri gibi sözlü edebiyat ürünlerimizi derleme çalışmalarını başlattığı zaman ne yazık ki yapayalnız durumdaydı, onunla teşriki mesai edecek hiç kimse yoktu. Zira o yıllarda Türkiye Karaçay-Malkarlıları arasında okumuş bir zümre henüz yoktu. İldeşlerimizin tamamına yakını köylerde oturdukları için ilkokul sonrası tahsilden mahrumdular. Bazı münferit yüksek tahsilli kişiler ise dağınık bir halde kendi işleriyle

meşguldüler. Sözün kısası, [kaynak şahıslar bakımından] verimli bir çalışma ortamı olduğu halde, alan çalışması yapacak yardımcı elemanlar bulamadı. Buna rağmen, bulabildiği ve karşılaşılabildiği münferit kişilerden derlediği 30 kadar metni yazıya geçirerek değerli çalışmalarda bulundu.

ABD'ye yerleştikten uzun yıllar sonra, Almanya'da bulunduğum yıllarda kendileriyle bağlantı kurma fırsatını bulduğum zaman çok şey değişmiş, kaynak durumundaki yaşlı ildeşlerimizin nerdeyse tamamına yakını vefat etmişti. Zaten o da ölümcül hasta idi, mektuplaşmalarımız iki yıl kadar sürdü. Merhum Ramazan Karça, 1950'li yıllarda derleyip yazıya geçirdiği metinlerden hemen hepsini orijinal haliyle bana gönderdi. Tek amacı bunların kitap halinde yayınlanması idi. Nitekim son mektuplarından birinde şöyle yazıyordu: "Folklor çalışmalarımızın bundan sonrası için ileri sürdüğün görüşlere katılıyorum. Artık onların hepsini, benden bir katkı beklemeden kendin halledeceksin. Çünkü, benim rahatsızlığım çok ciddi bir durum almıştır. Akciğerimde tümör tespit edildi. " Daha önce 1960'lı yıllarda da bir süre mektup teatisinde bulunmuştuk. Ben şahsen, çalışmalarımızı biraz daha derinleştirdikten sonra, eldeki metinleri kitap haline getirmek niyetindeydim. Ramazan Karça'nın zamansız ölümü, beni adeta mefluç hale getirdi. Bir süre elim kolum bağlı kaldı. Nihayet, elimdeki metinlerden bir kısmını "Karaçay Halk Edebiyatı Araştırmaları " başlığıyla Birleşik Kafkasya dergisinde yayımladım. Yayımlanan metinler Türkoloji çevreleri ile Türk lehçeleri üzerinde çalışma yapanlar tarafından ilgiyle karşılandı.

Metinleri, açıklamalarla birlikte kitap halinde yayımlama projem, diğer çalışmalarımın yoğunluğu sebebiyle ağır aksak yürürken, bir taraftan da zaman akıp gidiyordu. Öte yandan, yayımlanan metinleri dağınıklıktan kurtarmak ve araştırmacıların yararlanmasına toplu halde sunmak amacıyla Kafkasya'da yayımlanan eserlerden de alıntılar yaparak "Dergi özel sayısı" hazırlamayı uygun bulduk.

Burada yayımlanan metinlerin büyük kısmının derlenerek yazıya geçirilmesi emeği tamamen merhum Ramazan Karça'ya aittir. Bana ise "Yayıma hazırlayan" titri yeterlidir.

Metinler hakkında "Açıklamalar" bölümünde kısa bilgiler verilmiştir. Burada çıkan metinler ile başka kitap ve dergilerde çıkan ve aynı konuyu işleyen metinler arasında görülen farklılıklar, kaynak kişilerin farklı oluşundandır ve bunları "varyant" olarak kabul etmek gerekir. Yazım sırasında Türk-Latin alfabesiyle karşılayamadığımız nazal nun sesini ɲ işaretiyle karşıladık. Keza hı=kh sesini de ɥ işaretiyle ifade ettik. Bir de k harfiyle ilgili bir hatırlatmada bulunmam

gerekiyor: Karaçay-Malkar Türk şivesinde yumuşak k sesi yok denecek kadar azdır. Binaenaleyh metinlerdeki k seslerinin tamamını kaf@q sesiyle telaffuz etmek gerekir. Hal böyle olunca k harfini aynen kullandık. Bu arada, mahdut sayfa adedine daha fazla metin sığdırmak amacıyla estetik sayfa düseni tasarlamayı bile bile kısmen göz ardı ettik. Bu eksikimizi kitap halinde yayımlarken giderme imkânını buluruz.

Takdim ettiğimiz Karaçay-Malkarca “Eski Cırla” isimli metin çalışmamızın umumî kültürümüze katkıda bulunacağını umuyoruz.

[1] Bunlardan elimize geçenlerden bazıları şunlardır: Karaçay Poezyanı Antologiası- Redaktor: H. B. Bayramukova, Stavropol 1965; Karaçay Halk Cırla- Hazırlayanlar: Goçiyalanı S. A. , Ortabaylanı R. A., Süyünçlanı H. İ., Moskva 1969; Malkar Poezyanı Antologiası- Hazırlayanlar: Begiyalanı Abdullah, Ölmezlanı Muradin, Nalçik 1993, Eski Cırla- Hazırlayan: Curtubaylanı Hiysa, Miñitav dergisinin özel sayısı, yıl: 1993, sayı: 4, Nalçik. Bütün bu çalışmalara kaynaklık etmesi gereken ve 1930’lu yılların sonlarına doğru Hamit Laypan ile Mahmut Duda [Ramazan Karça] tarafından hazırlanan “Eski Karaçay Cırla” ve “Karaçay Tavruñla” isimli kitapların akıbetleri hakkında bilgimiz yoktur. Büyük ihtimalle sonradan “sakıncalı” kitaplar listesine alınarak Sovyet Rejimi tarafından yok edilmiştir.

* Elimizdeki metinlerde “Mara” sözcüğü var. Ancak, olay Yukarı Laba’daki dağ yaylaklarında geçtiği için, şarkının girişinde de adı geçen “Baba” köyünün adını vermeyi uygun bulduk.

GOŞAYAH BİYÇE BILA KAŞAVBIY [1]

Biy Bekmırzağa tuvğan edi tört ulan,
Tamadalarını atı Kamğutbiy.
Elbuzduk ataydıla ekinçige,
Anı kiçisi da Kaşavbiy.
Törtünçüleri boladı Gilastan,
Barı mahtavluk kerti biy.
Tamadaları Kamğutbiy
Atña minip cürüvçü,
Ekinçileri Elbuzduk
Cesirlikde çirüvçü,
Kaşavbiy da kelin otovda
Kızlanı içki sözün bilivçü,
Törtünçüleri caş Gilastan
Sabanladan eşekleni sürüvçü.
Kamğutbiy Goşayañnı körgendi
Sabiş kızçıklanı içinde,
Seyir ariv bir kızçık
Bir buzuğu bolmay üsünde.
Anı urladı Kamğutbiy
Bir kişi da körmedi,
Elcurtña keltirdi
Birevge da bildirmedi.
Eltip anı emçek anasına bergendi
Zamanına cetse alırma dep.
Kölüne da alay kelgendi:
Katın etip otovuma salırma dep.
-Anam, meni asırağança munu da asıra
Çirt kişige körgüzmeş,
Balañ kibik koynuña salıp kara
El eşiginden kirgizmeş.
Emçek ana alıp anı katına,
“Goşayañbiyçe” atadı atına.
Cer üyçüknü içinde
Köp tañla atadı,
Ceti cılını emzek ana
Kızçıkını birgesina catadı.
Onceti cıl cetgen kün
Barıp anı alay körgendi,
Kamğutbiy anı körgenley
Aşñı katın bolluğun bilgendi.
Kuvanñandan kesin tıyalmay,

Kesi allına da külğendi.
Kamğutbiyni karap körüp
Goşayañbiyçe süyündü,
Uzaymayın av atılıp başına
Ak kelinlikni kiyindi.
Men alğı burun Kamğutbiyge barğanma,
Köp çaşamay tulkatınlay kalğanma.
Karnaşları ne eteralle
Kamğutbiyden kalmasam,
Elbuzduk kara cerden kapğa ed,
Men aña barmasam.
Sora men Kaşavbiyge barğanma,
Cürek avruvdan a tolğanma.
Kaşavbiyni bar edi, emçek karnaşı,
Gürgokabiy, Hadağujuknu çaşı.
Kaşavbiy kuru da aña
Konak bolup barıvçu edi,
Gürgokabiyni biyçe katını
Közü aña karavçu edi.
Bir kün katın Kaşavbiyge aytadı:
-Sen arivsa közüm saña karaydı,
Neteyim, tıyalmayma çaş cüregimi
Meni cüregim savna taraydı.
-Sen emçek karnaşımı katınısa,
Seni bıla ol işni men etalmam,
Goşayañbiyçeni koyup
Men seni bıla ketalmam.
Bu haparnı eşitip Goşayañbiyçe
Bılay aytıp cılaydı:
-Bañsanbaşı tarak tarak kayala,
Ala birbirene avğa edi,
Men çaşağan bu tar özende
Kara kanla cavğa edi.
Gürgokalağa barma sen,
Biyçe bir palañ etmesin,
Hıynı ħalmış bileli ol,
Etgen muratına cetmesin.
Gürgokabiyni katını
Seni boşlap koymaz.
Saña eterin etginçi,
Seni kanıñdan da toymaz.
Kaşavbiyden tünülüp biyçe,
Boza bıla aña ot bergendi.
Boza içip mıyık sürtgenley,
Mıyıkların koluna kelip körgendi.
Munu körüp Kaşavbiy,

Genca tayğa minğendi,
Kara mukut etip, sürüp
Dağıstanğa ketgendi.
İzley barıp alayda
Bir usta katınnı ħaparın bilgendi.
Ol katın aytdı, Kaşavbiyni köngenley:
-Men saña karamam, katınlıkğa almasaň,
Sav eterge men boynuma kiyeme,
Meni koyup sen üyüñe barmasaň.
Ol katınnı alıp,
Kirgenley koyununa,
Kaşavbiyni mıyıkları
Erlay keldi orununa.
Bardı meni Goşayañ dep
Uzun sanlı ariv katınım.
Cüregimden ketmeydi,
Uzun kara çaçları.
Anı amaltın tas boldula
Bekmırzanı çaşları.
Munu eşitip katın da alay aytadı:
Bar endi, candan süygen
Goşayañı bir kör,
Cıl közünüñe maña kaytıp kelmesen,
Korkuv bardı, mıyıklarıñ entda tüşer.
Cıl közünüñe cetgeninde,
Biyacı darmanımı kapñanma,
Açıvlanıp mıyıklanı
Kolumdan atıp çaçñanma.
Dağıda aylanıp, biyacı
Dağıstanğa kaçñanma.
Kaşavbiy Goşayañdan
Bılay aytıp tiledi:
-Men öleme seni üçün,
Seni kımija etip körmesem.
Entda kaytıp kelirme
Bu avruvdan ölmesem.
Goşayañbiyçe uyaldı,
Uyalsa da ne etsin.
Kımija katın çaçın iydi sanına,
Süyeldi Kaşavbiyni allına.
Eri, üytübünde cürütdü
Çaçın iyip sırtına.
Çacı capdı sanların
Bir zatın da körmedi.
Kaşavbiyni muratı
Bir carav da etmedi.

-Ne eteyim, tişirivnu kımıjası
Erşi boladı, körsem kölüm çığar edi.
Har tişirivnu çaçı, Goşayañça bolsa,
Tişiriv barı çaçı bila buğar edi.
Kaşavbiyim tas bolğantda
İzleyme da tapmayma,
Kaşavbiy ketgenli bir keçeni
Belimi teşip catmayma.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayañ.
Men ne eteme da
Ketgen colun körmeyme,
Börü bolup ağaçha kirmesem
Kalay eterimi da bilmeyme.
Kim ölür bu biyçeleni
Küçlüklerinden kutulup?
Kaşavbiyim tura bolur
Birlede cesir bolup tutulup,
Kaşavbiyni izley izley
Kan çapñandı eki közüme.
Nek iynanñanem Hadağujuklanı
Kañme biyçeni sözüne.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayañ.
Kel Karaçayç Karataşha barayık,
Cılay cılay Karataşnı uzununa carayık.
“Men da carılama, sen da carıl
Karataş” dep, cılayık.
Kel Karaçayç, karataş’dan
Töben tarğa karayık.
Kaşavbiyim kele ese
Cürügenñe sorayık.
Kelmey ese taralıp
Cılay cılay turayık.
Cıla cıla carıllık,
Carlı Goşayañ.
Aylandık da Karataşdan atladık,
izledik da Kaşavbiyni tapmadık.
Kaşavbiyni tapmazımı bilgenme,
Küye bişe üyüme kelgenme.
Karaçayç Kaşavbiy ketgendi,
Mundan ozup arğı tavlğa.
Andan keltirir saña,
Nakut, nalmas, altın savğa.
Cuk izlemeyme men andan,
Altın savğası seni bolsun.

Kaşavbiyimi karap, cañız bir
Körmeklik meni bolsun.
Kan keçivden arı ötgendi,
Genca taynı ızları.
Carıla cılay kaldıla
Botaşlanı sarı çaçlı kızları.
Ala esegiz alığız,
Kabırımı Kartcurtda salığız.
Kaşavbiyim seni üçün
Köp kıyınlık körgenme,
Aylana kelip Karaçayda
Aman bıla ölgenme.
Kaşavbiyim sen kelseñ,
Keşenemi körürse.
Meni tüzlögüm bar ese,
Sen da meniça termilip ölürse.
Cılay cılay carılğanımı
Hapar etip aytırıla Karaçaynı kartları.
Meni bu künñe koyğan kabartılı biyçeleni,
Bolğa edi, bir da kalmay artlar

CANDAR [2]

Candar Candar, canıñ barsın Kâbağa,
İt tamlıla cıyılğandı Babağa.
Candetleri ceteşigi açılısın
Oy Candarnı bizge tapñan anağa.
Kiyiz buştuk cuvla etip salalla,
Candar açñan kezlik bıçak carağa.
Tamlı asker tav koşlağa çapñan kün,
Cigit Candar koy ışıra ketgened.
Çartlap cetip Murduñbaşı Babağa,
Çubur kiygen ekevlenni körgened.
Izlarından karay barıp çaşırtın,
Amanlıkğa kelgenlerin bilgened.
“Ala tosmu eken sora cavmu” dey,
Koy sürüvün ıstavatña sürgened.
Izı bıla koşña çabıp guzaba,
Tamadağa suvuk kuvğun bergened.
Koş tamada Amırñanul’ Huseyin,

Alğa çığıp aña ħapar sorğaned.
“-Aşñı ulan korkar kibik ne kördüñ?”
“-Eşme Sırtta eki çubur körgenme,
Sürüvümü bılay ertde sürgenme”.
Husey ketdi miyik çığıp karadı,
Otuzsegiz tamlı asker sanadı.
Koşlarında kazan tolu sütleri,
Istavatda adam tilli itleri.
İtleribiz avañığa uludu,
Kıyın künde koşdan savut kurudu.
Kelemetni oğu cerge tiymeydi,
Uvçulukdan başña işni bilmeydi.
Ol ketgendi buv atarğa tavlğa,
Atarısız koyğand koşnu cavlağa.
Koş tamada guzabalay kaytadı,
Ol Candarğa korkuv ħapar aytadı:
“-Candar, canım, bizge bolur bolğandı,
Tört canıbiz tamlıladan tolğandı.
Karaçayğa men atlanıp keteyim,
Halkıbizğa kara kuvğvn bereyim.
Tik collanı kanatlılay öteyim,
Karaçaydan asker alıp ceteyim.”
Candar aytdı: “-Koşnu koyup ketmezse,
Keç bolğandı asker alıp cetmezse.
Sen kaytsañ da bek keçigip kaytırsa,
Uyalmalın kalay ħapar aytırsa?
Andan ese kesibizni bileyik,,
Cavğa karşı birge bolup tübeyik.”
Ol Candarğa endi cuvap bermedi,
Andan kobup koşdan callap tebredi.
Candar aña entda bılay aytadı:
“-Kaçma kaçma, ħomuñ tuvğan Huseyin,
Kıyın künde oy sen meni küsegin.
ÖlügüNü cuvuk tiyre cuvmasın,
Karaçayğa senley ħomuñ tuvmasın.
Cavnu körüp can canıñı sermeyse,
Sabiyleni kimge koyup tebreyse?
Kaçar bolsañ ak kamañı koya kaç,
Keter bolsañ özden betni coya kaç.
İt tamlıla alsa meni arağa,
Kezlik bıçak sanalırımı kamağa?
Karaçaydan asker alıp kelginçi
İt karijle mal koymayın sürürle,
Gitçe ulla kaldırmayın barısın
Eltip barıp cesirlikge berirle.
Art aytırım oldu saña Huseyin:

Arabızda çınar terek oramdı,
Cer kaçmayın ekibizden kim kaçsa
Anı içgen ana sütü ħaramdı.”
Husey tentirep neterin bilmeydi.
Sora aytad: “-Candar, canım, karnaşım,
Oy, kaçmayma, men kuvğunğa keteme;
Bulcumayın Karaçayğa terk barıp
Aytħanımça asker alıp ceterme.
Hayda turma, kir bir kaya urbunğa ,
Caş kavumnu caşır teren dorbunğa.
Mal içinde bardı teyri kaşħa koy,
Ülüşümü sen ayır da başħa koy.
Tuşman köpdü meni barır columda,
Kerti nöger ak kamamdı kolumda.
Oğay Candar ak kamamı koyalmam,
Anı üçün özden betni coyalmam.”
Homuħ Husey etgen antın unutdu,
Camçısın da ol üsüne terk tutdu.
Amırħanı kızbay caşı ketgendi,
Cigit Candar sav madarın etgendi:
Kayınladan bıklılıkla alğandı,
Caş kavumnu kaya ranğa salğandı.
Kütgen malın koyalmadı cavlağa,
Koy sürüvün urğan edi bavlağa.
Batır Candar uyat etdi buğarğa,
Karaçaynı bediş betge suğarğa.
Tıñılamay kaçıp Husey kutuldu,
Carlı Candar kesi canız tutuldu.
Kelemet da uvğa ketgend tavlağa,
Koyan ızlap buv tutadı egeri,
Kıyın künde kaçıp ketgend, Candarnı
Üç özenden saylap alğan nögeri.
Kan çaçıldı at cerinden başlıkğa,
Oy, neteyik, sabiylikge caşlıkğa.
Caşlık basıp eskermedik cavlanı,
Saklamadık ayrılanı tavlani.
Karabaşul’ itden tuvğan Maħatçid
Tamlılani tavkoşlağa üretgen,
Kızılbeke bıla caşaydı bedişlik
Carlılanı eşiklerin tüp etgen.
Sen barğaneñ ala bıla caşarğa,
Karaçaynı koy ayaklay aşarğa.
Tamlılağa bardıñ ese ne tapdıñ,
Kara cernhi avzuñ tolu üç kapdıñ.
Tamlılani tav collağa üretđiñ,
Ölüklerin çana bıla süyretđiñ.

Kün batñanlay tamlı cıyın keldile,
Caş Candarnı canızlığın bildile.
Umut etelle canı savlay buvarğa,
Malğa koşup cesir etip kuvarğa.
Başçıları alay aytıp söleşdi:
“-Bizni körüp tavlı caşla kaçñanla,
Istavatnı eşiklerin açñanla.
Koşña kirip ayran susap aliğiz,
Tögerekge karavulla salığız.
Sak boluğuz, koşda betcan bolmasın,
İçinde da tavlı kişi kalmasın?”
Ala bizni taşñabızın bilgelle,
Üslerine gebenekle kiygenle.
Istavatnı tamlı asker başñandı,
Avañısı koşubuznu capñandı.
Bıçağıma eki bilev tartñanma,
Koşña kirip katı betcan salğınma.
Amalsızdan eşik artın sakladım,
Al üçüsün bosağağa kapladım.
Kezlik bıçak kılıç kibik oynaydı,
Cigit Candar entda törtnü soylaydı.
Koşnu için kan şorkala tarayla,
İt tamlıla bir birlerin talayla.
Ot saldıla anı ağaç koşuna,
“Küymem” deydi, batır tavlı boşuna.
Mıçımayın imbaşına ot vetdi,
Ol, ölgünçü küreşirge ant etdi.
Çartlap çıkdı, kezlik bıçak kolunda,
Tuşmanları mukut bolup colunda.
Tulpar Candar kaplan kibik atıldı,
Tamlı asker it cıyınlay çaçıldı.
Aşhı ulan uruş tüzden ketmeydi,
Kan tökmeyin bıllay cigit ölmeydi.
Tonovçula tögeregın aldıla,
Uşkok otnu dört canından saldıla.
Kan kuyalla tavdan kelgen çarağa,
Çaçılğandı seni kaniğ zabağa.
Oy egeçin Culduz tikgen kök çepken,
Savğa bolup saña kelgend candetden,
İt tamlıla sanavsuzlay köp boldu,
Kök çepkeniğ kurç kübeden bek boldu.
Ol çepkenni çırkı sayın ok tiydi,
Tulpar tavlı kızıl-ala kan sişdi.
Oñsuz bolup Candar cerge iyildi,
Tamlı sürüv can canından kuyuldu.
Endi anı tögeregın aldıla,

“Bıllay cigit” dep, tamaşa boldula:
“Kesi canız uruş korkuv bilmegen,
Can çıkmayın cavğa başın bermegen...”
Ölüklerin cüklep ögüz çanağa,
İt tamlıla kuyuldula Babağa*.
Bu közüvde tavlu asker cetedi,
Mara tarda kaçır colnu kesedi.
Satanaydı onov etgen Babağa,
Hapar eştip kelip kirdi arağa.
Tavlulağa teşip atdı cavluğun:
“Men süymeyme honşulanı cavluğun,
Tışırırma ħaterimi körügüz,
Tamlılana ölüklere berigiz.
Çana tolu ölüklere savğa eltsinle,
Bedişlikle itle kibik ketsinle.
Kızılbekele tav koşlanı kurtudu,
Oy, Karaçay batırlanı curtudu:
Narik, Çora, tulpar tuvğan Dommayçı,
Çekge cuvuk-suvuk atlı koymavçu.
Men tanığan Nanı bıla Tatarkan,
Tuşmanların katın kibik cılatħan.
Menden salam Karaçayda kartlağa,
Maħtav bolsun Candar kibik çaşlağa.
Ceti cavun savutsuzlay öltürgen,
Curtnu atın bılay örge költürgen.”
Karaçaylı aña karşı turmadı,
Kolğa tüşgen tuşmanların urmadı.
Bu közüvde Lakkuş başın költüred,
Tamadağa aytır sözün bildired:
“-Asker kalsın, men üyge bir barayım,
Kimledile tintip igi karayım.”
Alay aytıp Biyçelege kirgendi,
Baş tapcanda ol, biyelerin körgendi:
Kayğısızlay konak törde oturup,
Tögerekni Nart tavruħdan tolturup.
Cuk söleşmey bir kesekni turğandı,
Tamlı biyni kökürekden urğandı.
Nögerleri ħayran bolup karaydı,
Biyçe üyün kan şorkala taraydı.
Bedişlikle ölgenlerin aldıla,
Betlerine kara tamğa saldıla.
Tamlı kavum ölüklere eltdile,
Çaçuv kuçuv ızlarına ketdile.
Candar Candar, canıñ barsın Kâbağa,
Cetevlenni tuvrap saldıñ çanağa.
Candetlenni eşikleri açılın,

Oy, Candarnı tulpar tapñan anağa.
Karnaşın cigit Lakkuş cılaydı,
Canı küye kaşlarını sılaydı.
“-Cılamaçı meni ñomuñ karnaşım,
Sen cılasañ kölüm takır boladı;
Kuzğun kanat kibik kara sakalım,
Senamaltın ak tükleden toladı.
Ölögümü kabırırma kesin sal,
Oñsuzlanı kaya randan beri al.
Caşırğanem bıki bıla ırırña,
Tuvğan curñha teyri men tüz bolğanma.”
Cıyılğan ñalk kulak salıp tırñlaydı,
Añañ Davta alay aytıp cılaydı:
“-Nek barğanek Murdukbaşı talağa,
Darman ckdu cüregimde carağa.
Ana kölüm razılıktan tolğandı,
Ak sütümden ñalal emgen balağa.
Kök başlığın siz tartığız beline,
Kurman bolsun ol, ösdürgen eline.”
Candar Candar, canıñ barsın Kâbağa,
Cayılğandı şeyit kanıñ zabağa.
Candetleri kabakları açılısın,
Cılıkıçulu cigit Candar balağa.
Oy, canımız kurman bolsun, kor bolsun,
Seni bizge tulpar tapñan anağa.

TATARKAN [3]

Cavumla cavalla, tav calpaklağa küllege,
Kuvğun kelgendi, Ullu Karaçayda ellege.
Niñitni başında süyeledi üç kuruk,
Duvut ayağından çıkdı, açu kuvğun kıcıırık.
Bir kavum cetdi Karaçayğa, içhınıp
Işhavatnı ötgenle, keledile basınıp.
Anda bolur Batda ulu batır Tatarkan,
Uruş tüzde cavların katinça cılatñan.
Ekinçige Muka ulu omak Bayçağar,
Kılıçından kızıl ala kan ağar.
Tatarkan bizden artık ne etedi,
Alıp cavnu iyisin şıbılaça cetedi.

Cav körsek a allıbizğa salabız,
Cavğa cetsek kanıbizni alabız.
Tatarkanni kündüz, izlele da tapmalla,
Er cigitle anda cuklamalla, catmalla.
İmmolat da örge enişge çabadı,
Madarsızğa cetip ol tilin kabadı.
Kesi miñen toru atni arıtdı,
Biyliğin sahtiyan çarıkla bıla tanıtdı.
Tatarkan a colovçuluk alğandı,
Kıyın künde tabılmayın kalğandı.
Oh ete, keç ete ekinçi kün kelgendi,
Karap elde ol, kişi körmegendi.
“-Anam, degend, elibiz kayrı ketgendi,
Karayma da bizge zorluk cetgendi?”
Anası da aña alay cuvap etgendi:
“-İş zamanı bilese, barı işge ketgendi.”
“-Anam, tünene koyçu koşda kalğanem,
Cañur urup, oñsuz kolaysız bolğanem.
Ertde bıla sürüvçüle kopñança,
Aşığıp me, ertde turup ketgenme,
Toñtamazdan at süre, ceñil col ala
Bek aç bolup, ulla incilip cetgenme.”
“-İygen koylarıñdan etgenem kurmanlık,
Da sen a kolaysızğa cetgense sav kallık.
Andan saña tolu ülüş koyğanem.
Cansüyeginden, kuru kesim toyğanem.
Üç özenden seni üç egeçiñ cetdile,
Ala cılap saña ulla alğış etdile.
Üç egeçiñ üçün aşap kuanıp ketdile,
Kalğançığın da birgelerine eltdile.
Saña ülüşdü, cavrın bıla başcartı,
Aşay tebre, ol tuldü aşarıknı artı.”
Tatarkan cavrınnu sındırıp üç kapdı,
Elni kayda bolğanın aña karap tapdı.
“-Anam, -iş zamanı- dep meni cubatma,
Kerek künde, meni enişge karatma.
Bergen sütün bıla oy senden tileyme,
Boluşlusun bildir, maña burup aytma.
Atlanıp ızlarından guzaba ceterikme,
Kuvğunña ketgen askerni uzaytma.
“-Kalmazlıksa canım” deydi, anı anası,
Cigit Tatarkan Karaçaynı kalası.
“-Duvut calpaknı Kızılbek asker alğandı,
Elibiz da kuvğun etip kuralğandı.
Calpak kıllı kalmay, özenñe da kirgendi,
Katınnı kıznı calanayaklay sürgendi.

Emçek anañ barayed, kızğan iynekça öküre,
Kızılbeke karayelle, cesirlege cekire.”

“-Anam bügeçe bir carlı caşçık körgenem,
Ol caşçıkğa çabırlarımı bergenem.
Cokmud maña, erik aşağan çabırlık,
Kalmağandı endi, rahatlık sabırlık.
Çabırlıkni uva, çaba corta ketgendi,
Colda erlay eki çabır etgendi.

Tav collanı ol, kanatlıça ötgendi,
Askerni İshavat sırtında cetgendi.

Cigit Tatarkan alağa alay aytadı:

“-Katın kız körmeyme, mallarığız kaydadı?
Izlarından kelgensiz, kuvğun etip örelip,
Madar etmey nek turasız, İshavatha tirelip?”

“Kızılbeke suvnu ötüp, turmay kaçhanla,
Cañız köpürnü da kaldırmayın çaçhanla.
İshavat şorkala bizge col bermeydi,
Tamadabız İmmolat’endi ızımızğa’ deydi.

Oy, kara çavkalaça bılayğa cıyılğanbız,
Eteribizni bilmey neçik kalğanbız.”

Tatarkan ulanları erkeçlerin ayırdı,
Eki etegin bürek başından kayırdı.
Can ayamay tuşman bıla küreşge,
Bölek ulannı alıp, ketdi betni eñişge.

Çaba corta töben çağağa cetdile,
Öreleşip ala, onov-keleş etdile.

Cantavların savlam etip aldıla,
Birbirine koşup tüyümçekle saldıla.

Tatarkan beline cantav baylaydı,
Kanlı uruşha er cigitle saylaydı.

Balavuz çıraknı başlığına saladı,
Altınlısın da ol, koluna aladı.

İshavat suvnu çabak kibik cıradı,
Mıçımayın arğı çağağa baradı.

Izı bıla kalğan cigitle da ötdüle,
Kızılbeke cıyınğa ala cuvuk cetdile.

Tatarkan ot carıkni erlay köredi,
Askerine da tohtav buyruk beredi.

Alğa ötüp kesi, ışırla tebreydi,
Bavurlana kelip, tashaların tergeydi:

Cesirleni kaya dorbunğa athanla,
Kesleri da toğay aylanıp catıhanla.

Tatarkan karaydı da karavul körmeydi,
Emçek anasını, uyav bolğanın esleydi.

Çakinçikça işanğa kıcıra başlaydı,
Emçek anası korkup esin taşlaydı.

Carlı katın kutas çaçın taraydı,
“Köpdüle” degen matallı aña karaydı.
Tatarkan da kara sakalın tutadı,
Karıvların ajımsız tanıtadı.
Kızılbekleni taşhasın bilip kaytandı,
Aşhı ulanlağa aşhı ħapar aytıandı.
Tatarkan entda erkek kuzğunça kıçırdı,
Kırkılğan koyğa cıyın callı içtındı.
Sütten toyğan marka kozulay oynatdı,
Cetgeni bıla kan gırtçıla çaynatdı.
Kollarına ağaç kurukla aldıla,
Kızılbekleni üslerine saldıla.
Tav kamala köküreklege çaçılad,
Murdar kanla köndelenne çaçılad.
Kızılbeke izlegenlerin tapdıla,
Ekevden arısı kara cerni tapdıla.
Kulakların kesip ol ekevge berdile,
“Terge bolsun” dep, ellerine ciberdile.
Tutmakları erkin etip kaytdıla,
Duvut elge barıp ħaparların aytdıla.
İshavatda açi bardı gara cok,
Albotları Zuliyada birden sora cara cok.
Batda ulu cigit tuvğan Tatarkan,
Arığan çaşlağa saldı ol arkan.
Börkünde balavuz çırak candırğan,
İshavat suvnu kızıl kanğa bardırğan.
Mans cetmeydi tatarkannı beline,
Ol bet tapdırdı, Karaçay degen eline.

UVÇU BIYNÖGER [4]

Biyleni biyi Gezdoñnu ulanı Biynöger,
Karnaşın Umar seni it avruvdan avruydu.
Aña cararık ak maralını sütüdü,
Anı tutarık anakarnaşını itidi.
Biynöger bardı anakarnaşına itiley,
Ala anı anda konak kibik körmelle,
Maral tutarğa bir it küçüknü bermelle.
Mal kerek ese sürüvümü eki böleyim,
At kerek ese “acir ülüş” cılkı bereyim,

Munu bila seni egeçden tuvğan kibik köreyim.
Alay aythanında Biynöger söyleşdi:
-Cürürge unamaydı miñen atımı ayağı,
Malıñ alay köp ese anaña aylansın tuyağı.
Kaçtan kaçña sen bizge salıp kelseñ,
Mallarımı zekâtın saña berirme,
Anı bila seni ana karnaş kibik körürme.
Andan kobup Gabatiylege men keldim,
Ala meni konak kibik kördüle,
Söz salmay eki it pariyini berdile.
Alanı alıp özen ayağına tebredim.
Ullu Bañsannı miyik tavlarına örledim.
Ana karnaşından oy it tilegen it bolsun,
Meni cavum da Biynögerley tüp bolsun.
Ol andan çıktı, kiyikle bolğan tavlağa,
Çartlap çıkdı üç ayaklı maral allına,
Allay tübesin teyri meni ceti kanlıma.
Süre kaçça ala örledile miyikge.
Arı çıkñanlay tuban bastı, çars boldu,
Ak maralı köz tuvrasından tas boldu.
Dağıda karap Biynöger anı körgendi,
Tüz kiyik bolmağanın da eslegendi.
Anı müyüzleri öpke tişlegen tiş kibik,
Ayakları köpçek tikgen miz kibik,
Bet türsünü toyda tepser kız kibik.
Biynöger aytdı:sen şaytanmısa cekmise?
Sen maral eseñ meni altınlımı atma koy,
Darmanña kerekdi, emçegiñden eki tartma koy.
Maral cuvapña ma bu sözleni söyleşdi:
-Ay Biynöger, sen izlegen Maral men tülme.
Men saña tohtap altınlıñı atdırmam,
Darman tarı dep emçegimden tartdırmam.
Men Apsatını Fatima degen aşhak kızıma,
Tilep aytama kaytıp ket, endi ızıña.
Dağıda Biynöger anı koymay sürüp tebredi,
Anı ızından miyik kayalağa örledi.
Dağıda kiyik ızına aylanıp söyleşdi:
-Kelme Biynöger, ızıma kesim kaytırma,
Endi tohtamasañ, saña aç karğış aytırma.
Biynöger aytdı:-Atañı aman közüne,
Etallıñı sen maña ayap kaldırma,
Men tıñılamam seni söyleşgen sözüñe.
Sora ak maral ma bılay aytıp başladı:
-Sen çaşlığıñdan bizin etibizden toymadıñ,
Biz ħaripleni tavda çaşarğa koymadıñ.
Enti tıñıla, bir eki karğış aytayım:

Seni töben canıñ teren bolsun terk bolsun,
Oğarı canıñ cip arkan cetmez tak bolsun,
Eki köndeleniñ çıpçık ötmez bek bolsun!
Munu içinde seni çaşan künüñ köp bolsun.
Seni etiñden karğa kuzğun toymasın,
Endi bizni koysañ, Caratñan Allañ koymasın!
Ol sağatdan tav tuban boldu, çars boldu,
Munu kiyigi köz tuvrasından tas boldu.
Oğarı canı cip arkan cetmez tak boldu,
Töben canı da teren boldu, terk boldu,
Eki köndeleni çıpçık ötmez bek boldu.
Obeş künnü ol kaya randa çaşadı,
Bilek etlerin kaldırmay kesip aşadı.
Uvçu itim maña karap ürgeninde,
Kaya randa kıynılnı körgeninde,
Butlarımdan kesip aña aşatdım,
Onbeş künnü anı bıla çaşatdım.
Bu kuvğunña elle kopdula, halk keldi,
Karnaşı Umar munu kaya randa esledi.
Uzatsala da cip arkan aña cetmeydi,
Umar anı katından uzak ketmeydi,
Ol Biynögerden “tüş” dep tileydi.
Biynöger a turğan cerinden tepmeydi.
Umar aña dağıda bılay aytıp köredi:
-Sen tüşmesen saña eterimi aytayım;
Ullu kızını men kün çıkğanña satarma,
Gitçe kızını da eltip kün batñanda satarma,
Köz tuvrañda katınıñ bıla catarma.
Biynöger aytadı: ol sözleden ñayır cok,
Kesin körese mından tüşerge madar cok.
Babugeyde canımdan süygen tos katınım,
Aña barsañ, ol maña kışña cetered,
Beri kelse bir madar maña etered.
Tos katınña atlı kuvğun ketgendi,
Eşitgenley coluna suvuk ñant etgendi,
Süygeni ölgen cerde canın berirge ant etgendi.
Cetip Biynögerge ol bılay aytıp kıcırdı:
-Homuñ bolğansa, biyleni biyi süygenim,
Tansık bolğanma çartlap çığadı cüregim.
Saña kelgenme eki butumu at etip,
Kollarımı alanı sürgen kamçı etip,
Közlerimde cılamukladan tamçı etip.
Uzatsam saña cetered bilegim,
Kabil bolsun señe etgen tilegim.
Tüşe esen tüş beri; anda kalsañ a,
Ölügünjü kaya randa kara kuşla aşarla,

Süygen tenlerin küye bişe caşarla.
Altınlığı burnundan tutup bırğaçı,
Üsündegi men tikgen dariy kölegin,
Teşip alda közlerine çıрмаçı.
Kesin oynavçu meni ak mamuklay öşünüm,
Açıp turama, endi maña aylan da çıñaçı.
Munu eşitgenley, biynöger kopdu can kirdi,
Altınlısın burnundan tutup bırğadı,
Kölegin da eki közüne çırmadı.
Izı bıla kesi kaya randan çıñaadı.
Örge çıksa da kerti temir ırğaklay,
Çaçılıp tüştü, hıçınğa salğan cummaklay.
Tos katını ol işni körüp turğandı,
Kesi cüregine citi kıptısın urğandı.

GOTMAN ULU İLYAS [5]

Ketip barayem Koban Özenni men, Pabeskeme columa,
Karabaş Ademey oy salam berip tübedi meni allıma.
-Coluñ bomlsun İlyas, dedi, kayrı barasa, adejiñ bolmay boşuna?
Öpkelegenmi etgense cigit, sen nek kelmeyse kesin tanıvçu koşuma?
Neçün sürmeyse canım, sen alğın kibik oy sarıkulak golçula?
Alanı berir edim teyri, oy ulla Morħda meni mülk cer alğan borçuma.
Meni ol borçdan kutħarsañ İlyas, kerti söz bolup seni balam kibik körürem,
Tamada kızımı teyri, men Hubıylağa kalınsız kelinğe berirem.
Minivçü kök atıñ arık köreme, semirsin, kıstap koysaña,
Cılıkıma kirip a kara toru kasbarladan saylağanıña konsaña.
-Ayıp etme Cüyüşhan, ol arık körünse da kesi tay buvazdan tuvğandı,
Sarıkulakları da arğı Gerginden, teyri ol cüzle bıla kuvğandı.
-Alay ese İlyas, ol bizni koşda seni eki cigit saklayla.
-Siz ayħan bolsun Cüyüşhan, ol cigitleni kamçı uruvları kalaydı?
Cañı tenleni kim bolğanların bilirge közüm karaydı.
-Alanı birin sorsañ, ol kesibizni Harzak çankaladan Bazaydı,
Ekinçisin aytsam a emçek karnaşım oy tulpar tuvğan Tuvdudu.
Bazay colğa çıksa, kuru kaytmaydı katından kızdan uyalmay.
Tuvdunu sorsañ a ol cibermeydi teyri, uçhan kuşdan tük almay.
Alaydan ketdile bıla, Paşinskege oy Pabeskeni coluna,
Davdan kutulup tüzlük kağıtnı İlyas alğan edi koluna.
Andan kaytıp ala Karabaş ulunu koy koşuna tüşdüle,
Mında cıyın bolup eki üç künnü oynay küle içdile.

İlyas, Bazay, ol cigit Tuvdu endi şoñ boldula tanışıp,
Karabaş Ademey da küreşe edi bılanı atlandırırğa aşığıp.
Atlandıla bıla işek irk kesip oy col azıǵğa ħant etip,
Biri ölgen cerdi biri sav kalmazğa, ħamayıl alıp ant etip.
Bıla tebredile endi, Gegin ħutorlanı oy tuvra tutup coluna,
Cuvuk ceterge İlyas göröñun alǵan edi, tayak ornuna koluna.
Temir buruvlanı çaçıp öǵüz sürüvnü öǵüz sürüvnü kolğa etip sürdüle,
Alay bolsa da teyri, oruslula da ħaparnı ceñil bildile.
Bılanı ızlarından oy savutlanıp cetdile, kışña kirdile.
-Oy İlyas, dedi Tuvdu, oy Orus asker tögereknı alǵandı,
Mından kutulur üçün bizge canız bir madar kalǵandı:
Gegin kazakla oǵursuz boladıla, koşǵalǵandıla kaçayık,
Bılanı koyayık da Andrükada temir kalalanı çaçayık.
Tutsala bizni bula, teyri tişlik koyley soyarla,
Ölgen ölübüznü eltip musliman tapmaz bir aman carı kuyarla.
-Ey ħomuñ Tuvdu, ırısłaǵan eteme, kişi bıllay söznü aytırımı?
Sen bilmeymise ħomuñ, adetim tıldü meni bıllay cerde buǵarğa,
Nögerlik etigiz, aşñı ulan, bu gâvurlanı oy ızlarına kuvarğa.
Ok tiygendi, ol kaplan kibik teyri eki canın sermedi,
Homuñ tenleri kaçñan edile, katında adam körmedi.
Tuban başhandı ulla Amǵatanı acaşa barǵan colundan,
Ok tiygeninde çartlap ketgendi, altın saǵatın koynuñdan.
Kancal iyegileriñ İlyas, kart bolǵansa da Orus oklanı tutmaydı,
Kandaǵay bilekleriñ kök şavluñunu tartıp cügenin cıymaydı.
“-Ok tiygendi öleme” dedi, kara camçımı meni üsüme atıǵız,
Meni ħaparımı barıp Karabaşlanı ol kart ofiserge aytıǵız.
Oy ok tiygendi çaşla, ölüp barama, meni omuravumdan belimden,
Ayrılıp barama endi ol Hubıylada meni tukumumdan elimden.”
Kimge kaldı İlyas, ulla Abukladan seni saylap alǵan katınıñ,
Kimler üleşelle, seni Kâbağa asıraǵan oy maşok tolu altınıñ?
Mından barǵan edik, teyri İlyasñı alğa salıp al etip,
Andan a kaytıp kelebiz, canım, oy kök atıña sal etip.
Cinegey boynunda kişi tabılmaydı, kan buşullanı cuvarğa,
Sen cazık ediñ İlyas, Hubıylanı ol tınç Mussadan tuvarğa.

AZNAVUR [6]

Ullu Kabartıda bolur, bıllay öñtem ösgen çaş biyle,
Caş bolsala da biri kalmay barısı baş biyle.
Ala kaçdan cazğa toǵuz atnı at caravğa takdıla,

Nohtağa salıp ala atlanı zıntı bıla bakdıla.
“Minerikbiz” delle, tal çırpısı caz kelip çakınçı,
Atlarıbızni but etleri sırtlarına kaçınçı.
Kayış carav bolup, talçıkmayın uzun colğa çapınçı,
Bizge tohdav cokdu, Noğay cılkılanı köbün tapınçı.
Oy tura turup caz boldu, taş başları çakdıla,
Caşla toğuzu da bellirine savut saba takdıla.
Alanı atları da carav boldu, talçıkmayın çapdıla,
Ala bara barıp çeget içi bir talağa kaytdıla.
Tamadaları Kaytuk ulu caş Hamzat aytadı:
-Biz atlanabız tav cerlege, colustabız kaydadı?
Kartladan eşitgenme, allıbızda çeget kalındı, tav köpdü,
Barlık colubuznu köp cerlede keser kibik cav köpdü.
Biyleni içinde Kiçibatır tavlu kızdandı tuvğandı:
-Men bileme, deydi, tavlu bolup bu collağa kan usta,
Ol İybak ulu Aznavurdu, üyden ketmey tabılsa.
Munu eşitir eşitmez nögerleden biri turup aytadı:
-Bizge tavlu bolup colustalık eter kişi kaydadı?
Ol tavlu ese, tavlu boknu colustağa almayık,
Ol kerek tuldü, tenlik etmez, allıbızğa salmayık.
Açıvlandı Kiçibatır, mıña cuvap etedi:
-Hey erkek katın, tavluladan cigitlerin kaydadı?
Ol tavlu bolsa da, caşlığından at belinde ösgendi,
Ol seni kibik köp çıgırını urup başın kesgendi.
-Tartışmayık, deydi, Kaytuk ulu nögerlege aylanıp,
Men da eşitgenme, Aznavurnu batırlığı aytilip.
Anı Aznavurdan dağıda başha atı bardı: “Savrushan”,
Noğay cılkılanı kesi caşız tavğa süre tavuşhan.
Ala ketedile, Aznavurnu tavla içinde eline,
Barıp tüşedile, kart İybaknı üyüne.
Hapar beredile konakbayğa, kelgenlerin bildire,
Çığad allarına kart İybak, guloçuna tayana.
-Aña hoşkeldigiz, ne aylanasız bıllay aşhı cigitle,
Atlarığız da uzak colğa çıdar kibik cürükle.
Kolun tutalla, caş Hamzat aytad kartıña haparın,
“Bildimi eken, deydi, bu eski kart atlanı çabarın”:
Biz atlanınbız kişilikni sınar üçün uzakğa,
Tüşüp kalmaz üçün cavlarıbız colğa kurluk tuzakğa.
Bizge kerek bolad, korkmay cürür, tenlik eter col usta,
Caşın Aznavurnu bersen bizge, kelmez korkuv uruşta.
-Ay medet, deydi, kart İybak Hamzatıña cuvapıña,
Aznavur ketgendi, kayınları Abaylağa konakıña.
Aylık uça bardı, ol andan cuvuklada kaytalmaz,
Toy oyun bitginçi tenlerine “keteme” dep aytalmaz.
Ol andan kayıtınçı konağımsız Kabartını biyleri,
İgi hoşşulağa Aznavurnu açıkdıla üyleri.

Bal bozası bardı üybiyçeni, biz tartayık oynayık,
Sizni atlağa da cem salınsın, at orunda bağayık.
-Savboluğuz, deyle, kalalmazbız Aznavurnu tapmayın,
Bizge tohtav cokdu, ol batırını allıbizğa salmayın.
Ala baradıla Abaylağa, konak bolup tüşelle,
Bir bölek künnü ala anda toyğa oyunğa kirelle.
Aşay içe kelip tanıtalla ala anda keslerin,
Söleşe kelip anılatalla Aznavurğa dertlerin.
Aznavur caratmayd, konaklanı billay çüyre tilegin,
Anı billay işle alğın kibik uçurmaydı cüregin.
Alay bolsa da ol buzalmayd konaklanı köllerin,
Esine tüşüred, Kabartıda candan süygen tenlerin.
-Men baralmam, deydi, meni üyde kart atama sorulmay,
Uzak colğa ketsem, kalır anda köp sabanım orulmay.
Erkinlik alayım men atamdan, sizni bıla keterge,
Sizge söz bereme Otluktaşda ızığızdan ceterge.
Mından ketedile caş biyle, Otluktaşha col tuta.
Aznavurnu da colda bara, sağış tüşed başına:
“Men kalay bolayım, billay uvak tüklege colusta,
Tenlik etalmazlık, Kabartını billay teli caşına.
Uzaktan karap noğaylıla ak atımı körsele,
Ala menden korkup küreş etmey üyelerine kirsele,
Sora caş biyle da cılkılanı kolay kolay sürsele,
Cañız kesleri bu ħorlamnı etgen kibik bilsele...
Billay iş bolurmu, körgüztsünle caşla kerti cigitlik,
Kıyın uruşlada tanıtınsınla meni kibik kişilik.
At savut sınılmay bilinirmi bir adamda cigerlik,
Ak atnı koyarma, bir başhasıd bu közüvde minillik.”
Aznavur keledi, atasına bılay ħapar başlaydı:
-Atam meni, deydi, Kabartıdan caş cumuşha tileyle,
Bir bölek bolup caş biyle colustağa kel, deyle.
Atası aytadı: -Sen barlıksa cigitleni coluna,
Allaħ sav keltirsin caşım seni, kart atanı koluna.
-Ak at kart bolğandı, ol endi alğın kibik çapmaydı,
Tot bolğand altınlım, ol endi alğın kibik atmaydı.
Sen erkinlik berip avuşdursañ uşkogumu, atımı,
Başha atħa minerme, uşkok bardı, aman tuldü atıvu.
-Oğay, bolluk tuldü caşım, deydi, Aznavurğa atası,
Seni uşkoguñu atıñı da cokdu ulla ħatası:
Ak at kart bolsa da anı ozar bu curtdlada at cokdu,
Tot bolsa da altınlıñ, andan uzak atar uşkok cokdu.
Aznavur çığadı ulla üyden, otovuna kiredi.
Anı katını duniya arıvu Abaykızı Cansaraydı,
Kutas çaçların ħar kün sayın ol üç kere taraydı.
Üsüne başına sabıylıkden dariy gemħa kiyedi,
Kesi da oburdu, çıpçıklanı koymay tilin bileli.

Arı kirir kirmez ol kesini közün kaşın tüyedi.
Munu bilay körüp: -Ne bolğandı saña, deydi, Aznavur,
Avruğanmı etese, ne da barmıd başña kaygğı bir davur?
Men atlanama, kurullanı* hazır etip ber koluma,
Duva eterikse, çırmav çıkmaz meni uzak columa.
Cansaray aytadı: -Men beralmam kurullanı koluña,
Nasıbım tartıp men iyalmam seni korkuv coluña.
Tüşümde körgenme, kellik kara puşuvlanı,
Keltirip körgenme, ağaç atnı atabızını çaşına,
Men suvlay tögeme, cılamuklarımı etgen aşıma.
Kesin söz bergeneñ, mindan arı uruşlağa çıkmazğa,
Meni cüregimi mindan arı kayğı bila çıkmazğa.
Atañ kart bolğandı, köp malıña karar kişin çok,
Çaşlarıñ sabiydi, uzak colğa keter kibik künün çok.
-Sen neler aytasa, tüş degen keçeleni boğudu,
Bıllay tüşge iynanğan, kartla aythança adamlanı coğudu.
-Neçün karamaysa, cılamukdan tolgan meni közüme?
Tüşge iynanmaysa, tıñıla sora meni kerti sözüme:
Aythanın unutma atabızını, duniya körgen kartıñı,
Sen avuşturma, köp sınağın savutuñu atıñı.
Egeçin den tuvğan Mirzakanğa anı tayın bergense,
Ol aña minse, başña atlanı sürüp ceñil cetmezmi?
Ol karanoğaylı tanımayın seni urup ketmezmi?
Sora başña uşkogun, altınlıça uzakdağın ururmu,
Bıllay savut bila er kişi cavnu allına tururmu?
Aznavur aytadı: - Katın onov kelmez erni işine,
Sen ışanmaymısa, kişi ceñmez meni ulla küçüme?
Kerti da batırdı Aznavur, ne az da korkuv bilmeydi,
Ol atña minse, atnı belin caya kibik bügedi.
Ol suvğa kirse, suv çabaklay tübü bila cüzedi.
Ol kesi işine başhalanı onovların süymeydi.
Endi açuvlanad Aznavur, Cansarayğa kızadı,
Kara kübürnü açama dep, kiritin da buzadı.
Ol artmaklağa ot ok salad, bolur kibik coluna,
Altınlını koyup kara uşkogun sermep alad koluna.
Ol üyden çığadı, Cansarayğa "savkal" demeyin,
Ol çınap minedi ak atına, özenige tiymeyin.
Cansaray da aytadı: -Sözlerime kulak salmay barasa,
Seni miñen atıñ batmaksız katı cerge katılsın,
Tuthan uşkogun cavnu uralmay aman cerde atılsın.
Seni minda tiymay, çüyre colğa atlandırğan atañı
Cıyğan ulla mülkü, tüp bolup kuş tügünley çaçılsın.
-Bıllay köp karğama, deydi Aznavur, Cansarayğa burula,
Acalı cetmese, adam ceñil ölürmü uruşda?
Sora üyde oltursam, Allañ maña uzun ömür berirmi?
Kelgen konaklağa İybak ulu ötürük söz berirmi?

-Men karğamayma, carathan Allañ seni karğasın,
Eki ulançığıñ “atabız” dep, colğa karap cılasın.
Teli ulanların Kabartıda tıyalmağan biyçeje,
Ala meni kibik üyelerinde kara künle sınasın.
Sen keter ketmez kebiniñi hazırlarma biçerme,
Men cumuşçumu, “çucutludan kara atlas al” dep iyerme.
Sen ölüp kelsen, men üsüme cıllık kara kiyerme,
Añ cılay cılay men ölgünçü kömür kibik küyerme.
Kamçı uradı Aznavur, şıbılaça tavuşu,
Kuşlay uçadı, cel ete túbündeği şavluñu.
Aña tıyğış bolmayd tav collanı tigi bıla avuşu,
Kalay çıkmasın bıllay atnı sav duniyağa tavuşu?
Colda ketip bara, Caraşdı ulu Soslan túbeydi allına,
Bıllay oğursuz colukmasın meni ceti kallıma.
B ukesi da İybaknı egeçinden tuvğandı,
Anı colun kesip Aznavur bılay aytıp buvğandı:
-Kalay igi boldu karnaşım, bugün seni kelgeniñ,
Ullu cılkıñdan cokdu maña ömüründe bergeniñ.
Ak atımı al da, bizge barsañ cılkılağa kıstarsa,
Ber maña atıñı, koşha bansan başha bir at tutarsa.
Soslan karaydı seyir bolup Aznavurnu közüne,
Ol iynanmaydı, nakırdadı dep, karnaşını sözüne.
-Haparım ulludu deydi, Aznavur, artda aytırma kesine,
Bir oyun oynarğa bu col tüşgend meni esime:
Ullu Kabartıdan biy konakla Otluktaşda saklayla,
Zamanım cokdu, tüş atıñdan men columa keteyim,
Keçiksem ayıpdı, men alanı köp saklatmay ceteyim.
-Ana karnaşıma atımı koy canımı da bereyim.
Oyunña barsañ da kerek bolur, savutnu atnı igisi.
Sen cañılsa, nek koyğansa altınlını üyünde?
Bolurğa kerek ed uzak colğa ak atıñ da túbünde.
Seni şavluñua kaydan cetsin toru atımı çabıvu,
Kesi da göbeldi, atlık etmez ullu ese da karıvu.
Cerin kaplaydı toru atña, Aznavur ketedi,
Ol mıçımayın çaş biyleni cartı colda cetedi.
Seyir boladı, nek baralla çaşla bılay akırın,
Biyleni biri da cırtıp bolad ayağında çarığın.
-Men köreme, deydi Aznavur Hamzatña cetişe,
Taylıklarından sizni atla tüz cerlede öserle,
Ala tav collada uzak barmay taşsınırla, çögerle.
Cılkı sürsen da iyeleri ızından kışha ceterle,
Sora ayağına çarık kiyelmegen nögerle.
Ömürlerinde uşkok otu iyisgemegen cigitle,
Bir uruş bolsa, cav allında bıla kalay eterle?
Eşitirge süymeydi tış adamdan bu sözleni Hamzat,
Homuñ tenlerine ol col uzunu kesi da çamlanat.

-Bolur boldu, deyd ol,kaytalmazbiz colubuzdan ızına,
Kalay körünürbüz uyalmayın Kabartını kızına?
Köp bolmasa da Noğay biyleden bir bölek süralmay,
Savutlarımız da uruş bolup kolubuzda sınılmay.
Kalay anıllannıkdı uruş etmey uşkok otnu iyisi,
Kalay tanılıkdı küreş bolmay erkişini igisi?
Bıla çaba corta talay künnü collarına baralla,
Sora, keçe bıla Noğay cılkılanı taballa.
Aylandıralla sav cılkını, tavğa burup sürelle,
Ala kün kızarğa Biyçesınnı töben canından kirelle.
Cuk körmegen çaşla, bıllay işge kuanalla külelle,
“Noğaylı kızbaydı, bizge karşı kelalmaz” deb, bilelle.
Andan kele kelip bir duppurda at iyelle, tohtayla,
Cılkı talçıkğandı aç bolur, atla atla burun salıp otlayla.
Miñen atlarını bir kavumu catıp soluydu, kopmaydı,
Bılanı barın Aznavur barıp köredi, coklaydı.
-Caşla sizni, deydi, atlarığız arığandı bitgendi,
Arkan atayık da cılkı içinden canı atlağa mineyik,
Colubuz uzundu, köp catmayın tavğa cuvuk kireyik.
Bir ekibiz da artña tohtap, kelgen ketgen bileyik.
Miña cuvap beredi Hamzat: -Aşıkğanlık etmeyik,
Atla solusunla, biz bılayda canı atña minmeyik,
Zamanımız bardı, biz cılkını endi katı sürmeyik,
Noğaylılardan korkup kereksizge tavğa taşğa kirmeyik.
Erke biylege endi anı sözü sözü ötmezin bileli.
Lokum aşaydıla çaş biyle, artmaklağa uzala,
Toyup catalla kesleri da camçılağa çırmala.
Aznavur uyavdu, tögerekge börü kibik karaydı,
Hamzat da cılkılanı közü bıla sanaydı.
Ol sanay kelip erigedi, kökge karap esneydi,
Ol carık kökde, töbenlede bir kara tuban esleydi.
Aznavur aytadı: -Ol tuban tuldü, başabızğa cunçucdu,
Bizni ızlap kelgen Noğay askerden çıkñan tılpıvdu.
-Kelirlemi korkmay kündüzgü kün bizge Noğay çankala?
Tuban başında nek uçalla örge enişge çavkala?
-Ol da çavka tuldü, dep Aznavur aña cuvap beredi,
Endi erkişileni savutların sınar zaman keledi.
Noğay atlanı tuyağından çartlap çıkğan kuldala,
Alada bolmazmı aşñı ulan, aslan köllü tulparla?
İybak ulu aytadı: -Endi çaşla, cılkılanı ursunla,
Bir ekisi da meni bıla cavnu allına tursunla.
Kaytuk ulu unamayd: -Biz iymezbiz seni cavnu allına,
Sen kesin sürürse, nöger da alıp cılkılanı allıña.
Noğaylıları ceter cetmez ızlarına kuvayık,
Kayrığan bolsa, biz alanı birin koymay kırayık.
Caşla ketedile, at üsünden uşkok ata cavlağa,

Eki nöger alıp Aznavur da cılkını süred tavlğa.
Ullu maravçudu Kaytuk ulu cigit tuvğan Hamzat,
Atñanı sayın karşılardan kızıl kanla ağızat.
Noğaylıla da betcan salıp tizginlerin buzmayla,
Hamzat ayñhança korkmayla, ızlarına turmayla.
Sora caş biyleden talayı cara alıp kaçadı,
Kalğan kesegi da es taşlağand, maramayın atadı.
Batır Hamzat otun oğun bitdireredi, callaydı,
Kiçibatırını da ok tiygendi kindiginden, catadı.
Kalğan küçlerin başha cerde entda salıp körürge,
Bıla kaçca kelip cılkılanı ızlarından cetelle,
Noğaylıla da artlarında, cuvuklaşıp kelelle.
Aznavur köredi, karıvsuzğa tüşgenlerin caşlanı,
-Añırı bılaydı, deyd, telisine iş körgegen başlanı.
Endi men barayım, ızıbızdan sürüp kelgen cavlağa,
Sürügüz cılkını, cetdirigiz tar cerlege tavlğa.
Noğaylılağa Aznavur şıbılaça ot açadı,
Kazak börü kibik ol alanı koy sürüvley çaçadı.
Andan kaytıp kelip nögerlerin netgenine karaydı,
Karasa karasın, endi cılkı ol ayñhança barmaydı.
Atları arığandı caş biyleni, allarına çapmayla,
Cañı at tutarğa, karap kancığada arkan tapmayla.
Kalay cigitdi tav aslanı İybak ulu Aznavur.
Tuvra cerlede ol barıp cavlanı allın tıyadı,
Taşağa kirse, nögerlerin cılkığa koşup kuvadı.
Ol süre barıp cılkılanı Taşlısırñha cıyadı,
Noğaylılanı cartısın kesi cañız coyadı.
Coysa coysun, calansırtda anı küçü tavusuladı:
Anı miñen atı arığandı, kök şavluñuça çapmaydı,
Anı uşkoğu da altınlıça endi tuvra atmaydı.
Kesi da arığandı, alğın kibik işanına katmaydı.
Noğay askerle Taşlısırtdan munu allına ötelle,
Ala mıçımayın cılkılanı ızlarından cetelle.
Birin kaldırmay caş biyleni soyum koylay keselle,
Andan kaytıp kelip ala uzakdan Aznavurnu körelle.
Atı ciğilğandı Aznavurnu, kele turğan colunda,
Kesi da kaçmaydı, olturadı kara uşkoğu kolunda.
Aznavur bilede, nögerlege kara künle kelgenin,
Ol endi anılaydı, kesini da köp cañılıç etgenin:
Kalay colğa çıkdım, miñen atım savutlarım sınılmay,
Sabiy caşlanı ariv aytıp ızlarına tıyalmay,
Konaklanı öltürtüp baralmam, endi üyüme uyalmay...
Kelip karayla noğaylıla, uşkok atımı uzakdan,
“Kutulmaz, deydile, ne pelvan da endi bıllay tuzakdan.”
Noğay askerleni tamadası bolur tulpar Mırzakan,
Kızıl kanlanı Taşlısırtda suv şorkalay ağızğan.

Kesi da tuvğandı, kart İybaknı cañız süygen kızından,
Cüregi sezedi endi, kimni sürüp keled ızından.
Nögerlege aytadı: -Aşıkmayık, bu batır kimd, karayık,
Kesin berirge unamasa, sorayık da savlay cesir alayık.
Aznavur bolmasın, aña uşaydı atña kamçı urğanı,
Anı aslan kibik kesi cañız cartıbizni kırğanı,
Sora korkuv bilmey, entda allıbizğa turğanı.
-Cañılasa, deydi, kart noğaylı, uruşlanı sınağan,
Sen eşitgenmise bu curtlada Aznavurğa çıdağan?
Ol İybak ulu ese, kaydad anı altınlısı kök atı?
Anı şavluñunu kim da bilip bardı eki kanatı.
Anı kök şavluñu uruşlada cürümeydi, uçadı,
Ol kökde barğan kanatlını cibermeydi, tutadı.
Altınlı uşkogundan çıkñan oğu anı cerge tiymeydi,
Bir marağanın İybak ulu canı savlay iymeydi.
Aznavur kobadı, kara uşkogun ot kuyup cerleydi,
Noğaylılağa kozuğança uşkok atıp tebreydi.
Atsa atsın, anı uşkogu ol ayñhannı etmeydi,
Andan çıkñan okla kışña suvup, cavlarına cetmeydi.
Açıvıladı Mirzakan da mıña karşı turadı,
İşanña salıp Aznavurnu köküreginden uradı.
Kara karğa kibik Noğay asker Aznavurğa çabadı,
Anakarnaşın çaş Mirzakan, kan içinde tabadı.
Taşayad akılı ol batırnı, kızğan otlay küyedi,
Kart noğaylını kamçı bıla öltürgünçü tüyedi.
Ana karnaşını ölüğüne ol kaplanıp catadı,
Kesi kulağın kesip alıp anı üsüne atadı.
Burulup kaynaydı Miñitavnu töppesinde tubanı,
Sızgırıp keledi, Taşlısırtın talğır ala cılanı,
Oy ölüp catad, kart İybaknı cigit tuvğan ulanı

* Bu kelimenin mânası anlaşılamamıştır, muhtemelen yazma hatası olabilir.

ZAĞOŞTOK ULU ÇÖPELLEV [7]

Ne bolğandı biyim tıñlık tapmaysa
Töşe möşelede rahat catmaysa

Başıña salğanma seni kuş castık
Aşhamdan a oynay küle keç catdık

Üsüne caphanma dariy cuvurğan
Nek korkasa bolur Allah buyurğan
Tübüne cayğanma dariy kanavat
Canıñ bolsun kökde Allahğa amanat

Oy bilçebiz kalay tınçlık tabayım
Men orunda kalay raħat catayım
Atam Zağoştoknu kördüm tüşümde
Alğın kibik börü tonu üsünde

Maña aylanıp açıvlandı uruşdu
Andan titirep eki butum kuruşdu
Uşamaysa maña dedi kızbaysa
Katın kibik üyge kirip çaşaysa

Cokdu sende men izlegen kişilik
Tukumunu etdiñ teyri bedişlik
Ebzelege koy koşunu sürdürdüñ
Tuşmanlanı üsübüzge küldürdüñ

Catma endi könçeklikni cardırçı
Tonov maldan arbazıñı aldırçı
Bütev eliñ saña işanıp turadı
Barına da baylıkları cavdurçu

Turçu biyçem cav çırakla candırçı
Col azıkğa ballı ħantla saldırçı
Uzak colğa atlanayım keteyim
Atam aytħan muratlağa ceteyim

Turdu biyçe cav çırakla candırdı
Ballı ħantdan aşüyçügün aldırdı
Artmaklağa saylap saldı azığın
Toba etdi eri ızına sav kaytsa
Kuvandırırğa elni öksüz carlısın

Oy biybiz atlanasa ketese
Allah aytsa muratına cetese
Tonovla tüşgen ese esişe
Kerti nöger alğanmısa kesişe

Oı işle üçün korkuv salma esişe
Eki nöger salğanma kesime
Bir nögerim Ulbaş ulu Guççadı
Dağıda birim Tambıylanı Cazadı

Zağıştoknu batır ulu Çöpellev
Bılay aytıp çıktı eşikge coluna
Atasından köpden beri saklanğan
Kara uşkogun alğan edi koluna

Taη atmayın tav başına örlelle
Ullu avuşda eki karaldı eslelle
Guçça cigit kanatlılay uçadı
Ekisin da cibermeyin tutadı

Bıla bolur nağuzurla sonala
Har cıl sayın malçılını tonağan
Tavlulunu koy etinden toymağan

Oyra ariv ebizele sonala
Bula bıla söleşelle soralla
Ellerinden tolu ħapar bermeyle
Bulanı da adam kibik körmeyle
Tav başında tartış kuru köp edi
Kuruladan cakdı Caza şınkartın

Tilsizlenĝen ebizeleni keltirip
Teşindirip otħa tuttu sırtların
Ebizele tıñladıla karalıp
Çıdayalmay cıladıla taralıp

Tavlumusuz ne cerlede çaşaysız
Adam etin koy etinleymi aşaysız
Çöpellev da bılay aytıp söleşdi

Biz tavlubuz tüz cerlede çaşamaybız
Siz ayħança adam eti da aşamaybız

Alay bolsa sora küç marda cok
Elibizni ħaparın sizge aytayık
İtle kibik canıbizĝa korkĝandan
Curtubuznu tuşmanlaĝa satayık

Elbizde kişi cokdu işdelle
Uşkok tuřhan biri kalmay işleyle
Üyde kalğan kobalmağan kartıbiz
Çabır bavun kısalmağan caşıbiz
Ey sizden sav kutulsun başıbiz

Andan ketip çeget elge çapdıla
Adam başına cetişer cesir tapdıla
Dağı da ketip künlüm elge çapdıla
Adam başına ekişer cara tapdıla

Biyçege da açıv ģapar kelgendi
Batır Çöpellev üyge cetmey ölgendi

AÇEMEZ [8]

Elbizge ģan konakla keldile,
Aman igi ala sorup bildile.
Elbizde bolur bizni tilçile.
Tilçi amanla cıyıldıla ketsile,
Çaba corta Kırım Hanğa cetdile.
“Açemez katını” dedile, “Ariv Boyunçak
Erikgen erge ol kesi bolur oyunçak.”
Han, Açemezge keleşile iygendi,
Ariv Boyunçaknı bir keçege ber degendi.
“Tişiriv namıs satar elim-üyüm cok,
Boyunçaknı ģanğa koyar künlüm cok.
Tüzün aytsam, patçaģ bıla ģan birdi,
Alay bolsa da ariv katın bıla can birdi.
Ariv Boyunçaknı men Hanğa beralmam.”
Bu söz bıla keleşi ızına kaytıdı,
Açemezni cuvabın Hanğa aytadı.
Han degendi: “Açemez cigit caş ese,
Boyunçaknı bir keçege maņa bermezça,

Meni ħaterimi anı bıla körmezça,
Atasından kalğan cüz koçħarı kaydadı?"
Cigit Açemez Hanña bılay aytadı:
"Koçħar koy da biz adamlığa faydadı,
Kırım Han alay cigit ese,
Alğa tuvğan tünjüç ulanı kaydadı?"
Munu bıla keleş entda ızına ketedi,
Açemezni sözlerin ħanña eltedi.
Kırım Han munu eşitgen zamanda
Açıvlanıp sekirip öрге kobadı,
Sautun sabasın da beline tağadı.
Kesi barıp Açemezni eşiklerin kağadı,
Işara küle Boyunçak allına çığadı.
"Han" deydi, "seni avruvuñu alayım,
Tiyrem ħonşum sözçüdüle catma koy,
Üsübüzden bu carık aynı batma koy,
Saña caravlu töşek castık kakma koy".
Han toħtıadı carık ay kökden bathınçı,
Sözçü ħonşula biri kalmay cathınçı.
Ariv Boyunçak töşek castık kakğınçı.
Endi Han barıp Boyunçaknı coklaydı,
Açemez da çardakğa minip saklaydı,
Citi sadaknı Hanña tutup maraydı.
Han olturğaned orunduk allı şindikge,
Sadak kirgend Handa semiz kindikge.

BASHANUK [9]

Kaziylanı Başhanuk cigit maravçu.
Tavlağa ertde kobup karavçu.
Kiyikleni sırtların sılap sanavçu,
Carlığa zekât bıla karavçu,
Kiyikleni butların okla bıla talavçu.
Eçkileri künlümlede otlayla,
Kursovoyla ħutorunda* toħtayla.
Eçkilerin kırla sayın üleşgen,
Cer üsünde Kızılbeke bıla küreşgen.
Enişge ketip onovçula bıla keleşgen,
Tavğa kelip biyle bıla sermeşgen.
Eçki anası kartdan tügenñen

Gemirgen.

Eçkileri sürüvçüsüz semirgen,
Tekeni başın bıçaksızlay kemirgen.
Tamada erkeçini atı bolur Diğilmay,
Sav cürügün sürüv ızından cığılmay.
Eçkilerin alabaşla kolanla,
Taphanları marka ulakla bolalla.
Mülk cerişi cuva bıla gelevdü kırdığı,
Eçkilerin bek igidi urluğu.
Kış bolğandı da col tapmaysa,
Eçkileni tav artına sürüp avarğa,
On calçı etgense eçkilerin savarğa,
Eresey inaralla kelelle ħutoruņa kararğa.
Kara uşkogunı borsuk teriden kabı bar,
Sakalını kaplan ala tabı bar.
Tüz kişile kelelle mallarını sanın aytırğa,
Onovçudan buyrukdu Başhanuknu
Sıylı koşuna kursovoylağa kaytırğa.
Tav artından Uruyala kelelle.
Marka eçkileni satıp alırğa.
İnaraldan buyruk bolğandı Bashanukğa,
Hutorunda bışlak fabrik salırğa.

* Kursovoy : turist, ħutor: çiftlik

ABAYLARI [10]

Aydamul katını karaton edda,
Tazret ulu Çoppa alğan etda,
Andan biy Çoppağa tuvğan edi eki ul,
Tamada caşını atı ceti kul.

Cetikulnu onbeş cılı cetgen zamanda
Tav kiyimin tobuğundan kestirdi.

Tav allında çaşasa, söleşse da
Kesi atın tav artında eştirdi.

Anası Kimsatıa top kumaşla teştirdi,
Egeçi Karaçayçıa sınılı kiyimle biçtirdi.
Atası biy Çoppağa toğuz cesir cettirdi.

Abaylada bardı Bekmırzala Kaysınla.
Cavnu ülüşüne cetgen zamanda,
Duniyadan ala kışıa taysınla.
Kabartıdan kelgenle çaş biyle,
Caş bolsala da kerti baş biyle.

Ala barıp konak üyge kirgenley
Kaysın cigit ızlarından kirgened.
Konaklağa aşatmayın içirmey
Haparların koymay sorup alğaned.

Ala aña tolu ħapar berdile,
Kaysını da cigitligin bildile.

-Biz kelgenbiz Kaysın saña konakğa,
Başıbızni koyma bizni comakğa.

-Alay bolsa, nedi sizni sözügüz,
Kimgе karayd sizni canıan közügüz?

-Közübüz bizni çırtda cukğa karamayd,
Sensiz colğa barırğa caramayd.
Biz kelgenbiz cesir izley, cer izley,
Art sözübüz bizni budu: cesir izley.

-Sizge berir mende bugün cesir cok,
Cürügenni koyğalla Bekmırza bıla Kaysın bok.

Endi kaçdı, caznı bolcalğa salayık,
Caz suvla koğan zamanda
Tav artına barıbiz da barayık.
Can başına ekişer cesir alayık.

Büğün bardı atamdan kalğan eki kart kulum.
Aladan tutup birin sizge men bersem,
Kalğan maña burun kibik kul bolmaz.
Atasından kalğan kulnu tilegençe bergen

Curtnu saklağan kerti biy bolmaz.
Mindan sora tura tura caz boldu,
Çerkes biylege berilgen bolcal toldu.

Bıla endi atlandıla ketdile,
Aşham bıla Koti tavğa cetdile,
Kaşha koynu kurmanlıkğa kesdile.

Kaysın cigit keçe cuklap tüş kördü:
Atası Çoppanı çınaçıkdan örge cerji cok,

Niğşda olturğan aşñı kartladan tenji cok.

Karnaşına Kaysın bılay aytadı:
Ekibiz da atabızni eki ceñibiz,
Kel barmayık, ızıbızğa kaytayık,
Bolumubuznu çerkeslege aytayık.

Tüş degen, ħomuñ, cukulanı boğudu,
Tüşge iynanğan adamlanı çoğudu.
Kurmanlıkğa soyğanbız kaşña koy,
Cavğa cetsem eterimi başña koy.

Ol sözle bıla eriştile kettile,
Suv sekirtmede kızıl kanların töktüle.
Tav artında açi suvnu canında
Kişi körmez kıynılıkla çektile

HASAVKA [11]

Kıçıradı Davle: -Ħañay, kuvğun!
Karaçaynı şoñun, barın cuvuğun
Çakırığız, bizge ceñil cetsinle,
Kara künde bir boluşluk etsinle!

Kanlı patçañ köp artıklık etedi,
Marca, caşla, patçañ asker cetedi.
Patçañlıkdı etibizden toymağan,
Tar özende caşarğa da koymağan.

Cav kirgendi, Hasavkağa kelgendi,
Tap collanı Amantiş'den bilgendi.
Çanka biydi, bizni satıp koyarık,
Karaçaynı bağasından toyarık.

İnaralrı canı kibik tenleri,
Başhası çok, etekleri ceñleri.
Ol kavumdu bizni açık cavubuz,
Ala bıla kemsiz köpdü davubuz.

Ol inaral bizni horlap alalsa,
Tırnakların üsübüzge salalsa.
Cırtıp, talap, muval etip koyared,
Casak bıla teribizni boyared.

Açıvdan biz kaynağınçı, bişginçi,
Ol zalimni tuzağına tüşgünçü,
Birleşeyik, keñdegi da çoklağız,
Tar özende cudtubuznu saklağız.

Tav aslanla hazır bolup çığız,
Cav askerni ceñil ceñil cığız.
Oynatığız sampallanı, kollanı,
Kızartığız Hasavkada collanı.

Ebekku ulu ot kalağa ketgendi,
Ot alırğa köp dıgalas etgendi.

Irñı basıp, ot özekni cañandı,
“Ay medet!” dep, ol ernin kapñandı.

İzley ketip, bir uvuç ot tapñandı,
Aña koşar zatla izlep çapñandı.
Zalıklıdı tabıp, anı ezgendi,
Kükürtnü da koşup otnu süzgendi.

Ölçelege kuyup anı süzdüle,
Mıçımay korğaşın okla cüzdüle.
Bir bazıknı öşününden tiydile,
Allay köpnü kaya ıranña iydile.

Cigerleni, cigitleni kolunda,
Tav mıtıkla egr savut boldula.
Hasavkanı aylanç buylanç colları
Şındık şındık ölükleden toldula.

Cigit tavlu öñtem öñtem cekired,
Taştan taşha cel urğança sekired.
Tavkel ulan inaralrı öltürsün,
Başın kesip anı bizge keltirsin.

Batır Umar göcepsinip atlaydı,
“Korkmağız!” dep, cavğa karşı çartlaydı.
“Cetigiz!” dep, nögerlerin saklaydı,
Atadı da alçıların kaplaydı.

Ok tiygendi bizni cigit Umarğa,
Aman künde cer salğanı Çubarğa.
Kerek ediñ, bıllay küñne tuvarğa,
Davlet barad, közleriñi cumarğa.

Ot boşalıp, ok boşalıp kalsa da
Taşla ağaçla otça topça candıla.
Aslanlanı kurç belleri talsa da
Abıçarla çavullağa avdula.

Bu kazavat bek uzakğa barlığed,
İnaralrı baş tokmağın allığed.
Askeribiz azdı, sanı tolmaydı,
Savut küç da biz süygença bolmaydı.

Tizginleşip özenni örge cav kirdi,
Batır Kaytuk sabiylege köl berdi:
Tavluçukla, siz da ösüp cetersiz,
Bu kan dertni cuvapların etersiz.

ŞEYİT UMAR [12]

Eki atıp tütünün bir etivçü,
Umar, saña bugün kanmı cavğandı?
Kerek bolsa, kanatlıça cetivçü,
Tulparlanı biri kayda kalğandı?

Karaçaynı saklar üçün, ol bugün

Canın berdi, çavullağa soylanıp.
İzleyik biz ajdağannı ölüsün,
Anı dertin alırğa dep oylanıp.

Üsündemed anı kara camçısı?
Çulğanıanmed ol oğese atına?
Kayda tamdı kannı ahır tamçısı?
Ayşatçığı bolmadımı katında?

Akcal atın küçlü tukum esnedi,
Endi bolur bolğandı dep kişnedi.
Esin cıyıp tüz közüne karadı,
Kobalırımı dep da biraz maradı.

Koy sürüvge kazak börü kirgenley,
Sav askerni kırıp tüzünü tolturduñ.
Karap artın, entda kalın körgenley
Atarğa dep, betcanıña olturduñ.

Cavla seni kasgendile coluñu,
Betcanıñı taş artına salğansa.
Bir suvuk ok, tiyip üzgend koluñu,
Uşkogunı sol koluña alğansa.

Cigitliğin sanlarıña sinendi,
Başlığın sen koluña çulğadıñ.
Tulpar kibik taş başına minnenley,
Kılıçın cavla taba bulğadıñ.

Kılıçını sen bulğadıñ cavlğa:
Keligiz, dep oynay oynay kaytırsız!
Sen osiyat etdiñ miyik tavlağa:
Ayşatıma añır salam aytığız.

Köküregiñ şıbılaça caşnaydı,
Söleşirge tilmaçlığıñ cetmeydi.
Koluñ bıla sen körgüzüp başladıñ
Aytır sözün tamağıñdan ketmedi.

Kurç sanlada begigen ol temir can
Terk çıkmaydı, billay tuypar caşladan.
Ötgün sandan çantlap çığad issi kan,
Teşip ötüp keted katı taşladan.

Kobarıñdan atıñ umut üzgendi,
Sen uzatñan kan buşulnu kapñanlay,
Kuvğun etip Ayşatıña cüzgendi,
Hasavkadan bölünmeyin çapñanlay.

Caş sanlanı kan şorkala cuvğaned,
Uvlanıp ol, uşkoguna katñanlay.
Kerek bolup billay künñe tuvğaned,
Kopmaz cuku anı bastı, catñanlay.

Kandan tolğın kiyimleni barısın
Can berginci, Ayşat cetip cuvğandı.
Aytalmayma sizge andan arısın,
Tav da taş da aña karap turğandı.

Bir açsañ a ariv bala közüñü,
Aladan men, çañız karap toymazma.
Aytsañ a sen, maña añır sözünü,
Tuşmanlağa, seni kanıñ koymazma.

Batır Umar canın bere turğanlay,
Bu sözlege kirpikleri açıldı.
Duğumlaça gincileri körünüp,
Ayşatını cüregine çañıldı.

Bek taralıp közü aña kathanlay,
Culduzları carıkları tas boldu.
Ayşatı da birgesine cathanlay,
Künnü betin bulup basıp çars boldu.

Ayşatını kemişleça kolları,
Bu kan dertni bir da koymay alırla.
Buzsala da şeriyatni colların,
Ekigizni bir kabırğa salırla.

Ayşat, neçik uzak etdiñ bolcalnı!
Oylamadıñ, bu kün kelip kallığın.
Bilmeymediñ cigitiñe acalnı
Bıllay cerde, cetip canın allığın?

Karaçaynı bolur kadav taşları,
Bügün ala tuz girtlaça erirle.
Kabırında Şeyit Umar tenleriñ,
Mıdañ bolup añır salam berirle.

Sağışladan başı tuban tavladan,
Şorka şorka cılamukla ağarla.
Artıklıkğa başçı bolğan cavla da
Mıçımayın kereklerin tabarla.

Ol tulparnı, cavla avup körgenley,
Artık da bek ullu kuvanç kurdula.
Canı çığıp kobalmazın bilgenley,
Közlerinden süñülerin urdula.

Seni etiniden ala bir da toymalla,
Açı aç kıcırayed birleri:
Ol kim edi? Tanırğa da koymalla,
Közleriñi kan katışhan terleri.

Seni karap körgen anda boz itni
Calka tügü kirpileça turğandı.
Kobalmazın bilip tuvra cigitni,
Köz ciltinin çığarırça urğandı.
Cara kolunu uzatdıñ tavlğa,
Anacurtuñ ullu teren özenñe.
Tiş kışhança sora kanlı cavlağa,
“Cıyğansız, dep, bizni takır gözenñe.”

Men tüyülme cigitleni artları,
Entda sizden köp cigitle kalırla.
Tavsulğunçu tulparlanı artları,
Ala sizge köp açıvla salırla.

Abıçarla, inaralla- kanlıla,
Keçilirmi bugün etgen işigiz?

Tulparlardan tuvarla mazallıla,
Ol kün tüşer sizni kaban tişigiz.

Haparıñı seni koymay ma bılay,
Kim aytalır ol kün işni bolğanın?
Kara kaşlı, asırı keñ mañılay,
Altmış altı korğaşından tolğanın?

Sen carlını cazıksınıp terekle
Kımıldayla, kalmay barı tilleşip.
Açıvıñı şuvuldağan çegetle
Ma bu cırnı cırladıla birleşip

Senden akğan bu issi kan tamçıla
Cılatırıl barıp tamğan cerlerin.
Nögerleriñ kiyip kara camçıla,
Kabırınğa sürterle kan terlerin.

Sen tüyülse askerleni artları,
Cigit tölü kururuk tuld tavladan.
Sarı gâvur bugün bizni ceñse da
Kutnarırbız curtnu bir kün cavladan.

HOJ ELİ [13]

Oy, Ullu Hojda Bir seyir bardı, tañ bardı,
Toğuz keçe bıla toğuz künnü kan bardı.
Oy, Ullu Hojda bir seyir bardı, alamat

Katınla bıla kızla etelle kazavat.
Hojelinde kazavat başlandı könçekden,
Kan tamğandı ariv kelinçikde emçekden.
Oy, Ullu Hojda kazavat etelle toy kibik,
Kırılıp catalla cay isside koy kibik.
Orus askerle keçeden kelip başhandı,
Üyleribizge topladan otnu açhandı.
Ocaklarımız narat çıraklay canalla,
Oñsuzlarımız ayak túbünde kalalla.
Savutla kaldıla çaldışlağa asılıp,
Ol it gâvurla bizge kelelle basınıp.
Atla kaldıla at orunlada et basıp
Savutla kaldıla çaldışlada tot basıp.
Irñı bolup a töğüledi, oy, ağadı
Adam kanı Hojda suv collağa ızlağa,
Hojelinde asker kulluk cetgendi
Erge barmağan ol çıbık kibik kızlağa.
Sav katınla kızla kazavatğa baralla,
Hojelinde kerti kan Kobanla ağalla.
Buvaz katınlanı çabaklaça caralla,
Sabiçiklerin cav çıraklaça conalla.
Çaçılıp kalğandı Hojelinde tapbanla
Şındık bolup oramlada catad köp canla.
Ay amanla kırılalık, kalmay öleyik
Curtubuz üçün tatlı canlanı bereyik.
Kazavat etelle Hojelinde cet'ariv,
Aladan da saylanıp çıkğand eki ariv.
Kökde oynaydı ol ceti arivnu bilegi,
Oy, kabıl bolsun muslmanlanı tilegi.
Atña minñendi Hacini kızı Mukuyat,
Tutñan kılıçı bek citidi, kıl kıyad.
Anı nögeri Afendi kızı Urkuyat,
Urğanı sayın sarı gâvurdan kan kuyad.
Hojelinde billay bir kıyınlık cetmezed
Orus çabıvul, keçe bolmayın kün bolsa;
Hoj cigitle alğadan ölmeyin sav bolsa,
Caşağan ceri Karaçay kibik tav bolsa.

BARAK [14]

Oy sabiy Barak, caş barak,
Sılpağarlada baş Barak,
Duniyadan bolup ketdi tas Barak,
Caşlığımda sohtalıkda cürüdüm.
Onbeş cılım tolu cetgen zamanda,
Abuklağa cılkı calğa kirgenem.
Kirgenlikge, adam kibik körmelle,
Kıyınımı ala maña bermelle.
Köp zamannı tarığıp, taralıp cürüdüm,
Bir tınçlıklı orunda catmayın,
Mıdahlık basıp tohtadım.
Bir da zakon, süd tapmayın.
Başladım Abukları bıla küreşip,
Men a andan toba etip ketgenem-
Cılkını aşarğa, eki etip üleşip.
Tor acirni Murduh başında soyğanem,
Kara acirni Tavartında coyğanem,
Başımı va cazıklıkğa koyğanem.
Cay bolsa, calpaktada cürüyem,
Kış bolsa, otovuma keleyem.
Keçe otovumda catıp turayem.
Kelip eşikden a bir adam kıcırdı.
“Kimse?” dep sorğanımda,
Menme, Hocalanı Umarma, dedi.
Kapitan çakıradı, kel Barak, dedi.
Meni kapitanğa barır işim çok,
Az malıma meni karar kişim çok.
Kapitandan korkup a kalay kalayım?
Ertde bıla ertde turup barayım,
Görohuma eki oknu salayım.
Ol a ertde bıla ertde turğandı,
Sora salıp onovçuğa barğandı.
Haraket sata kelgen eki kumuklu
Kandağay sanıma buğov bolğandı.
Karamırza ulu kara çuvutlu
Kızğan cüregimi suvutdu,
Kandağay sanlarımı kurutdu,
Tapñan anamı itden aman ulutdu.
Kağıtımı cazğandıla Sibirge,
Cañız sabiyime altı cıl bolğunçu,
Savutlarımı coyup koymağız,
Eltip salığız, Deboşlada kara kübürge.
Akkalada sarı ilâçin cırlaydı,
Cılamukları burçak burçak bara,
Husün kızı ariv Zaliyhat cılaydı.
Oy, bir aman ot tüşüp küyge edi

Ol sarı ilâçin cırlağan Akkala.

KANAMAT [15]

Ebzelanı cigit tuvğan Kanamat,
Eki közünden seni cuvup kan ağad.
Eter ediñ sanlarıña boş bolsañ,
Seni urğan itle bıla kazavat.
Carık culduz tavğa aylanıp batadı,
Uçkulanda bir tulpar ölük catadı.
Çıkğan ediñ Sıntı kabakdan abrek.
Keçeñ börü bolup, künün it bolup,
Ceti cılnı Amğata boynun sakladıñ.
Kiyimlerin sirke bolup bit bolup,
Kiyikle öltürüp etle kakladıñ.
-Kasbot, karnaşım, ölür tüşübüznü körgeñme,
Kesim cañız kımıja bolup körgeñme.
-Korkma Kanamat, adam körmez tüş çokdu.
Da bizni kibik erle tüşmez iş çokdu.
-Kel Kasbot, kel. biz bılay ete turmayık,
Ceñil oğuna Karaçayğa barayık,
Konakbaylıknı Hıbiy uluna salayık.
Alay bolsa da başıbız kaldı comakğa:
Biz barğanek Abul Kerimge konakğa.
Abul Kerim bizni konak kibik körmedi,
Körmese da tashabızın itlege bermedi.
Tolu künnü konak üyünde çaşırdı,
Ekinçi kün bizni ariv aytıp aşırdı:
-Orus meni endi ariv körmeydi,
Cazğan kağıtıma kolay cuvap bermeydi.
Güllü ulu Hacı Bekirni canı kibik köredi,
Cazğan kağıtına ullu akıl böledi.
Biz barğanedik oy, Uçkulanna konakğa,
Salıp tüştüğ, Güllü ulu degen kanavğa.
Bizni körgeñley ol ginci kibik kiyindi,
“Hoşkeldiñ Kanamat” dep, tülkü kibik süyündü.
Alay barğanlay, bizni konak üyge salğaned,
Hıyyla bıla savutlarıbızın kolubuzdan alğaned.
Keçesinde, tatlı ħantladan toydurdu,
Kündüzünde, bir kara koylay soydurdu.

-Men banayım da kağıt kalam alayım,
Saňa Kanamat, ariv kağıt cazayım.
Kişi körmezça seni igi çaşırayım,
Pasport alıp, Türk patçañña aşırayım.
Alay aytıp ol, bizni koyup ketgened,
Eşikleribizni tışından kadav etgened.
Mıçımayın Açav ulu ıstarışnağa cetgened.
Istarışna elden ullu kariv alğandı,
Kanamat turğan üynü tögeregine kanvoy salğandı.
Davurnu eşitip, Kanamat terezege barğandı.
-Kasbot! dedi, bizge bolur bolğandı,
Tögeregibiz kara çavkadan tolğandı.
Ay Kasbot, kerti boldu bizni tüşübüz,
Kolay bolmadı konaksayda işibiz.
Toğuz ok tiygendi, Kanamat seni başıña.
Kara kün keldi Aliyni cigit çaşına.
Ne bolğandı belinje kara kamaña?
Mıyın çaçıldı üyde eşik kañağa.
Protokoluñu kanıñ bıla cazalla,
Kabırını da Karabağanada kazalla.
Ebzelanı tulpar tuvğan Kanamat,
Kabırğanda bardı artık iyegin.
Seni kanıñı bu itlege kurutmaz
Artınja kalğan sıñar ulan süyegin.
Carğan dokturla seni başıñı sılayla,
Tişirivla, türsününe karap cılayla.
Amğatada talay cılnı çaşadıñ,
Maral, kiyik terileden koş etip.
İtten tuvğan Güllü uluna nek işandıñ?
Ullu köllü bolduñ, canıñı boş etip.
Uçkulanda murdar itle çaşayla,
Uyalmayla, adam etle aşayla.
Koçnar ulu, Kanamatnı öltürüp,
Patçañdan çın, savğa, aşav aladı.
Murdarlığı için medal tağadı.
Öldü ketdi, Ebzelanı Kanamat,
Tulparlığıñ art kününe caramad.
Egeçin çok közleriñi cumarğa,
Duniyada senden carlı kim bolur.
Añañ çokdu ölüğüne cılarğa,
Taş da seni buşuvuñdan kül bolur.
Añañ çokdu işhatını kurarğa,
Karnaşlarıñ uşaydıla tuvarğa.
Ma, kördüğüzümü Hacı Bekirni etgen itligin?
Hacı Umar, ala bar soyğan kiyigiñi cipligin.

ORUSBIYLARI [16]

[EKİNÇİ EMİNA]

Orusbiyları ullan tar Başhanda çaşayla.
Ala köçdüle Şam Teberdige çaşarğa,
Muħu tüzünde buday sürdüle aşarğa.
Sürgen budayların carathan Allah aşatmad,
Şaħar Teberdide bulanı uzak çaşatmad.
Kar ertde cavdu Muħu başı çatlağa,
Emina kergendi Orusbiylanı kartlağa.
Emina tuldü bu, türlemegen öletdi,
Akıllı başlanı teyri sılhır etdi, telitdi.
Nellay igileni ol, cer beşikge böletdi,
Ullu Teberdini buz urğan kibik söli etdi.
Ölgenleribizni eltip bastıralla çavulğa,
Eminadan kaçħannı koymay sanayla gâvurğa.
Kaçmağız, köçmegiz, emina kirmegen el cokdu,
Oy duniya üsünde Allah körmegen cer cokdu.
Şıyıħdan ürenebiz biz, iyman ıslam şartlağa,
Akılını soruğuz, niğışda olturğan kartlağa.
Akıl sormayın biz eminadan kaçħanek,
Teberdiden Goşayaħ sırtına çıkħanek.
Men tuvarlanı oy ertden çıkğa kıstadım.
Andan kaythınçı eki balamı oba etdim.
Köp çaşamazğa oy Allah bıla toba etdim.
Toħana allı oy cılan cırmaz ħans boldu,
Oy, künallına eki ilâçinim tas boldu.
Kelemet kızı oy bolur sora Hanbiyçe;
Ölür töşeginde ma bılay aytıp soradı:
Oy, atam-anam, meni karnaşlarım kaydalla?
Allah Bekmırzağa oy kalmaz avruv bergendi,
Caş Alħazbiy de oy cılkığa ketgendi.
Eşekle atla oy erkin kirip aşayla,
Aba Biyçeni gin, soħan, sarsmak baçħasın.
Kördemçi kazakla kinip ülüş ülüş etelle,
Alħazbiyni cıyılğan altın açħasın.
Oy kar cavğandı Muħu başı çatlağa,
Orusbiylanı biy Bekmırza öldü ese
Kimle minerle meker tamğalı atlağa?!

APSATI [17]

Oy amanla, tıñılağız Apsatını küyüne,
Biz barabız çomart baynı üyüne.
Oy amanla, ertden bıla ertde turuğuz,
Acallığa savut saba kuruğuz.
Cuğuturla endirtgin kün allına bıkiğa.
“Orayda” ete, biz cıyımdıkla cıyıldık,
Kele kelip, altın etegiñe sıyındık.
Altın etegiñe cıyıp saylağın,
Avur sögünçü költürtüp bizni kıynağın.
Karaybız da köp malıñı körebiz,
Aladan bizge bermey esen açran ölebiz.
Apsatını bardı, sansız sanavsuz malları,
Köp malıñdan bizge ülüş etsen a.
Biyle, bayla birer kısır iynek soydula,
Biz carlılanı saña ülüşge koydula.
Tav tekeni karantıhası car kibik,
Anı karın cavun açdırğın bizge, kar kibik.
Apsatını bardı üç ulu,
Bek çomartdı anı kiçi ulu.
Kiçi ulunu atı Dıgılmay,
Atıñabız bir atlamasın, cığılmay.
Ayak kıyınımız bu kayalada kalmasın,
Atıñabız cığılmayın barmasın.
Apsatını bardı sarı çaçlı kızları,
Ketip baradı köp malını ızları.
Tavlarıñı başı bolur belden kar,
Tavnu başında bergin bizge ölür cav.
Beririñi miçimayın beri et,
Bermeziñi köz körmezça keri et.
Berir künün savup alğan süt kibik,
Bermez kününde aylandırasa it kibik.
Kart tekeni koltuk artından ok tiysin,
Ayazısın, ariv, çımmak kün tiysin.

CAĞAYLANI MAYIL [18]

Karasavut tıyınçlıdı sırma kümüşge,
Calçı boldum men Botaşlanı Ünüsge.
Bergi Gumğa tebregen edim orakğa,
Başım kaldı Ullu Karaçayda comakğa.
Küzgü aylada tebregen edik hayırğa,
Kara kün kelgendi Cağaylanı Mayılğa.
-Oy, atam canım, saña ħapar aytayım,
Aytayım deyme, körgen tüşüme kaytayım.
Keçe cuklap allay bir tüş körgenme,
Başıbızğa caramağan iş körgenme.
Atam, biz bugün biraz sabır bolayık,
Colğa çıkmay, carlı üyübüzde kalayık.
-Ayħay kızım, carlığa işlemey kün cok,
Baş keçindirgenden sora aña üy cok.
Biz bara edik bir arbağa cıyılıp,
Oy, ketgen edik ullu Kobanğa kuyulup.
Ünüs ögüzlerin közü kıymay berirge,
Ürenmegen emilik uvanıkla berdi bizge.
Tebregen edik baş keçirdirge, kuanıp,
Kuyulduk Koban şorkalağa, bara barıp.
Koban suv bir tenjiz boldu, terk boldu,
Ariv Süyümnü anda çaşar künü köp boldu.
Ol eki uvanık bir şaytan boldu, cek boldu,
Bizni arabızda davur kıcıruk köp boldu.
Alğın kibik men işarmayma külmeyme,
Atam Mayılını nek kuturğanın bilmeyme.
Carlığa işlemey kün cok, dey, sebep boldu
Altı başlı üydegisin Kobanğa kuyarğa.
Ariv süyüm can berdi,suv tübünde termilip,
Adetde ölmedi, kelin otovuna kerilip.
Eziv tüymelerin anda ħur çaşla teşelle,
Kutas çaçın oy, suv şındıkla eşelle.
Suv suverdenle ariv sıfatın marayla,
Can çaçlarını ağaç tarakla tarayla.
“Barmayık”, dedim, col kuvandırmazın anılap,
Osiyat etdim, suv şındıklağa tıñılap.
Amal bolmadı birbiribizni körürge,
Kişibiz kalmadı ıshatıbizni berirge.
Suv tübünde bir erşi canıvarla çaşayla,
Ölükleribizni munda suv balıkla aşayla.
Tebregen edik tav özenden, tavladan,
Elibiz toldu aç cılavdan, kavğadan.
Tolu üyür edik, Kobanğa ketdik kuyulup,
Sizge cetmesin bu bizge cetgen kıyınlık.

KEMİSHAN [19]

Ertde sayın men ertde turup karayma,
Teberdi başı, oy buzlu miyik tavlağa.
Ölgenle kelip Kemishan, seni almazla,
Berlik tüyülme men, duniyadağı savlağa.

Kökde barğan ilâçin kelip konğayed,
üygüznü allında miyik eşilgen çalmanğa.
Ariv Kemishanım avruydu, öled desele,
Cañız canımı coyarem aña darmanğa.

Ah, Kemishan, arivluğunu men aytsam,
Keçeleni carıthan ay tolğanlay.
Oy, sen arivnu ızından sınaş karasam,
Kümüşçüle, ak kümüş kaña conğanlay.

Meni arivum, eki kaşığı men aytayım,
Taza kümüşge bir karasavut urğanlay.
Kemishanım, eki közünü köreme,
Kıbıladı eki carık culduz canğanlay.

Cayaklarını, çıdayalmayma aytmayın:
Kınadan kızıl, şeker tatıvlu almalay.
Kökregiñde eki seyirlikçik köreme,
Subay terekge eki kök köğürçün konğanlay.

Ah, süymekligim kelip tüyülgendi arivum,

Cüregimde canım cürügen tamırğa.
Bu avruvdan men avrup öle tebresem,
Kemishanım kesi kelip salsın kabırğa.

Kemishan, seni kesim bağılı etgenme,
Barmağıña da bir altın cüzük işletip.
Maña kelmesen, seni bay caşla alırla,
Arbazında toru ħorala kişnetip.

ZARİYAT [20]

Kalay arivdu, Süyünçlanı Zariyat,
Etgen işiñi uşatmayt zakon, şeriyat.
Suvğa canaşadı Süyünçlanı üyleri,
Sizge aytayım Zariyatnı küylerin:
Men ertden bıla oy, kesim turğanem.
Eki rekâğat suvap namaz kılğanem.
Kiyimlerimi çırmay kuçağıma cıyğanem,
Elte barıp suv şorkalağa kuyğanem.
Dariy kölegimi men közlerime çırmadım,
Izı bıla men barğan suvğa çıradım.
Men banama suv şorka sayın sekire,
Atam Temir suv ızın keled öküre.
Meni cavumu öge anası bolğayed,
Seni başıñı barğan suvğa atdırır.
Tiyre ħonşunu suv ızına çapdırır,
Ölügünjü kum túbünde catdırır.
Erge bar deyle, men erge barlık tülme,
Barılık caşımı kesi közüm bıla körgünçü,
Arbazıma ħora tayla kirginçi,
Öksüz karnaşım, sekirip atħa minñinçi.
Candetli bolsun, Süyünçlanı Zariyat,
Nakut nalmasdan altın kâmarıñı taşları.
Sen ölgenli kara kiyip turalla,
Ullu Malkarnı kızdan aybat caşları.

MAVKA [21]

Atası:

Kele kel kızım, kel aña kızım,
Ullu Holam elge barayık kızım.
Men Holam elge barıp kelgenme,
Anda caşar mekâm alıp kelgenme.
Kartlarına da men söz bergenme,
Küyövlük caşnı saylap kelgenme

Kızı:

Oğay atam, oğay atam!
Sen Holam elde kalay caşarsa?
Üyünü canında ambarıñ bolmay,
Ambanıña sen aşlık kuymay,
Arbazıña da kanatlı koymay.
Kuru mekâmlağa kirip caşamazsa,
Alanı içinde aşarıñ bolmay.
Karıvsuz caşayd elleri atam,
Zıbir kabırğalı cerleri atam.
Zığır sabanlada orak oralla,
Tobuklarına castıkla baylap;
Sen alay bıla meni eltalmazsa,
Ol Holam elden küyövlük saylap.
Zığır sabanlada men orak ormam,
Küyövlük caşnı da men saña sormam.
Orak orğannı külte baylarma,
Küyövlük caşnı kesim saylarma.
Alaşa calın üyleri atam,
Aylanç buylançdı colları atam.
Otundan cokdu oñları atam.
Kızını kıyınlısı Holamğa atam.

Közlev közlevge suv bermez, atam,
Holamda kelin kün körmez atam.
He, voroda, voradaraşi Mavka.

Atası:

Kele kel kızım, kel aña kızım,
Biz tav ellege barayık kızım.
Ala tav havada çaşayla kızım,
Kara kozula aşayla kızım.
Carlını, açnı toyduralla kızım;
Mollağa soğum soyduralla kızım.
Bereket çaşayd üyleri kızım,
Tıncıklı ketet künleri kızım.
He, vorada, voradaraşi Mavka.

Kızı:

Oğay atam, oğay atam,
Men tav ellege baralmam atam.
Men ala bıla kalalmam atam.
Ala birbirlerin süymeyle atam,
Duniyadan hapar bilmeyle atam.
Alanı bilgenleri, koyları atam,
Keçeden keçege toyları atam.
Taş alasında toydan ketelle atam,
Biribiri sözün bir bek etelle atam.
Kartları eşekge minelle atam,
Caşları aña külelle atam.
Kızları çuba kiyelle atam,
Katınları oramğa siyelle atam.
Kele kel atam, kel süygen atam,
Biz tüz ellege barayık atam.
Ala keş cerlede çaşayla atam,

Da, bazar ħantla aşayla atam.
Ala birbirlerin süyelle atam,
Duniyadan ħali bilelle atam.
He vorada, voradaraşı Mavka.

Atası:

Oğay kızım, oğay kızım,
Sen tav elleden ħapar bilmeyse.
Men tüz elleni bileme kızım.
Aladan saña ħapar aytayım:
Kaşda soğumğa tavuk keselle,
Cılına deri şorpa etelle.
Gabu boladı çaşları kızım,
Çıgır kutukdu başları kızım.
Sıgın salalla otño otunğa,
Kalay barlıksa çıgır kutukğa?
Biz tav ellede küyövlük alayık,
Sen razı bolsañ arı barayık.
Sen arı barsañ erge barlıksa,
Alay bolmasa üyde kallıkça.
He, vorada, voradaraşı Mavka.

Kızı:

Oğay atam, oy, oğay atam,
Men tav elleden küyövlük almam.
Gacilik, kaħmelik maña ayılmağand,
Da erge çıkmay, men üyde kalmam.
Kökde barğan köksül kögürçün,
Aylanıp kelip ındırğa konad.
Har kim da birça ariv bolmaydı,
Cüregiñ süygen, bir ariv bolad.
Kesi işlerimi maña boşlasañ,

Seni çaşavunju rahat eterme.
Alay bolmasa, meni süygen atam,
Süygenim bıla kaçıp keterme.
He, vorada, voradaraşı Mavka.

ALİYİNİ KÜYÜ [22]

Partabağına kümüşrü deyle
Tilesem maña bermezmi
Aliyim bolcal salıp ketgendi
Ol bolcalına kelmezmi

Allay ħucusuna boşuna kalsın
Ataņ Sülemenni malları
Kan bıla ırĥım bolğandı deyle
Carlı Aliyimi salları

Bir köp malla sürüp ketgenem
Bir ağaç üyge cetgenem
Tonovçulanı karap körgenley
Bir köp sağışla etgenem

Sağış a ete sağış a ete
Uşkogum tüşdü esime
Allaħdan sora nögerim cok edi
Men köl eteyim kesime

Allay ħucusuna boşuna kalsın

Ataŋ Sülemenni cılıkısı
Aliyimi alıp keledi deyle
Kiçi-Balıknı ırñısı

Kaçda bitgen küzlük sabanla
Aliyimi atı aşasın
Aliyime bolluk bolğandı Sülemen
Kalğan çaşlarıŋ çaşasın

Karağan halkdan ıylıŋıp koydum
Aliy kayğı sözünge barırğa
Süygen teŋleriŋden bolğayem Aliy
Tutup seni kabırırğa salırğa

Seni kabırırğa alay salırem
Allıŋ kıbılağa aylanıp
Aliyim a keledi deyle
Kara camçısına baylanıp

Üygüznü artında köget terekle
Anda bişmeymille baliyle
Aliy Aliy dep a esime salalla
Aman çeçek kırılık sabiyle

İñir ala bolsa bir bek kuanayem
Allıbız kapñaktan örlesen
Kadetdi deyle sözünjü etelle
Aliy atırğa minip tebresen

Şaħar dokturla bir bek carayd deyle
Avruĝanlaĝa baĝarĝa
Darman a capırak bolĝayem Aliy
Caralarıña caĝarĝa

Aliyim a men a kaptal tikgenem
Keşemerleni morunnan
Aliyni da saylap alĝanem
Cigit tenleriñi onunnan

Partabaĝına kümüşdü deyle
Anı bezgileri altınnan
Canım a çıkħınçı keterik tülme
Aliy kabırınçı katınnan

HAMZAT [23]

[JAPON URUŞHA BARĜAN DUVUTÇU CAŞLANI CIRI]

Akbaş da ariv kümüş kamala,
Karaçay caşlanı belinde.
Oy tolu üy bolsun Hacimurat,
Bılay çıĝıp ketgen elinde.

Bizni mindirdile, bizni mindirdile,
Meşinanı artı bölgenñe.
Kelmegiz caşla canazı cokdu,
Japon kazavatda ölgenñe.

Duvut tavlada cayılalla endi,
Hamzatnı kütgen malları.
Allahğa amanat bolsun çaşla,
Hamzatnı kırğıy salları.

Salam aytıǵız a marca çaşla,
Asiydalanı ol aşhı Aliyge.
Közüm karay ketip barama,
Ariv Zabıthan bıla Habiyye.

Bizni mindirdile, bizni mindirdile,
Eki arşın çıkñan kazak atlağa.
Anam Paçañannı amanat etgenme,
Duvutda çaşağan esli kartlağa.

Pomoşnikle barıp, carlı Hamzat
Isñavat başından kelgendi.
Anañ Paçañan neçik tavkel katın
Elge cürek razılık bergendi.

Ayşatnı salğan hotası, riyra,
Tobuğundandı anı kartası.
Hacimuratnı barma koyuğuz,
Kağıthı kol salğandı atası.

Közüme körünedi, körünedi,
Duvutda tavlalı başları.

Teyri mıdañ mıdañ ketip baralla,
Karaçaynı çörçek çaşları.

Karaçay çaşla ketip baralla
Postnu boynuna olturup
Egeçin Usta cılaydı Hamzat
Közlerin cılamukdan tolturup

Anam bayrım keçe, oy bayrım keçe
Bir a saldat kiyim kiygenme.
Duvut a tavladan arı avğallay,
Men a ölüübüznü bilgenme.

Bizni mindirdile mindirdile,
Oy meşina bıla kayıkğa.
Bizni künübüz kışa cetgeyed,
Ma Tavkan bıla Nayıpğa.

Men ölüümü bilgenem çaşla,
Duvut tavladan avğanlay.
Ölürge bir de termilgenem,
Biyçe Zabithandan kol cuvğanlay.

Canaldılanı subay Hamzat,
Savutña caraşhan belin bar.
Abayhanlanı tavkel Hacimurat,
Cav bıla uruşur kölün bar.

Biz de barabız, teyri barabız,
Ma kazavatña kavğağa.
Eki öksüznü berip iydigiz,
Sarı gâvurğa savğağa.

Abayhanlanı tavkel Hacimurat,
Patçañ aña ulluluk bergeyed.
Canaldılanı subay Hamzat,
Savluk esenlik bıla kelgeyed.

Egeçin Usta cılaydı Hamzat,
Oy tereze tübüne soylanıp.
Anañ Paçahan a çaçın başın cırtat,
Bergen sözüne sokuranıp, oylanıp.

Tañ atmağallay kan çaçıladı,
Kitay tavlada buzlağa.
Menden a salam aytığız,
Cañı kelinle bıla kızlağa.

Carlı Hamzat can beredi, anam
Kitay tavlarına olturup.
Akğan kanı ırñı bolup ağadı,
Ullu özenleni tolturup.

Allay kan baradı, kan baradı,
Ol teşikleden sekirip.
Bizni da çaşla can bere turalla,
Ma kara kalla kekirip.

Japon askerle seyir bolalla,
Kara acirimdegi kaşhağa.
Karnaşın Hacibekir kol uzatat,
Abıçardan kelgen açhağa.

Türsün kağıtımı iygen edim anam,
Töben canımızda Aliyge.
Közüm da karap ketip barama,
Taħir kızı ariv Haniyge.

Bernele kibik a anam tigeeyedi,
Kölekle bıla könçekle.
Bu eki öksüzge duvaçı bolsun,
Kökde barı, sıylı mölekle.

KOBANLANI KOY BÖLEK [24]

Oyt, oyt, aman çaşla!
İtlerimiz Gara avzuna ürdüle, oy ürdüle,
Oy ebizele çabıp a Kobanlanı
Koy bölekni sürdüle,
Ullu Karaçayğa açı kuvğun iydile.

Oyt, oyt, canım çaşla!
Kobanlada açı salaħ tartıldı, oy tartıldı.
Oy, Kbonlada canım, ullu kabak açıldı.

Oyt, oyt, canım çaşla!

Kıcaklanı Salatgeriy ħan atlı, oy ħan atlı.
Ol künlede canım, ol uşhan kuşdan kanatlı.

Oyt, oyt, aman çaşla!
Barlığımız eniş tıldü, örüdü, oy örüdü.
Bizni körgenibiz canım, it gâvurlanı zorudu.

Oyt, oyt, canım çaşla!
Büğün cavdan korkup arthā kim kalsa,
Anı anasından oy içgen sütü ħaramdı.

Oyt, oyt, aman çaşla!
Gürüldeydi Barabannı kayası, oy kayası.
Bolup kala şoybuz, canım, bölek koynu zayası.

TAVKAN [25]

Süymeklik avruv alay alğandı, meni sabiyleyin çaşlayın,
Tıñılağız ħalal tenlerim, tariğivumu aytıp başlayım.

Meni tariğivum ol edi, süymeklikni va ħalından,
Men aytayım siz tıñılağız, ol kul Tavkannı allından.

Ey "Tavkan, Tavkan" deyle oy alan, Tavkan tavlada cürüvçü,
Tavkannı atası da Sosu Maħamet, Tavkannı artından sürüvçü.

Tavkan tavlağa ketgendi alan, tav kiyikleni mararğa,
Keligiz kızla barayık ay avruvuñ, Tavkannı allına kararğa.

Meni süygenim Tavkan bolğandı, tav kiyikleni maravçu,
Seni süygenli kesim bolğanma, kelir coluña karavçu.

Karavçu kesim bolğanma Tavkan, ol sen cürüvçü collağa,
Men seni bıla tüşüp kalğayem, tavlada teren kollağa.

Arğı tavlada tubanla Tavkan, bergi tavlağa konalla,
Kelip katırña oltursam Tavkan, oy uşağıvsuzsunalla.

Ay Tavkan ete da toy ete oy alan, atamı üyün kuv etdim,
Birevnü havle, ħalek caşı üçün, men sanlarımı suv etdim.

Üsünđegi da altın tüymele, kümüş okadandı cağası,
Arabinallah, satıp alır edim deyme, ne bolur bu caşnı bağası.

Men aksıl kalpak eterem deyme, ol kiyseyedi başına,
Tiley barır edim oy, aşhı atasına, ol alır ese caşına.

Men aksıl başlık eterem tabu, ol kıssa edi başına,
Cılap barır edim anı anasına, ah alır ese çaşına.

Men kalendorğa alay karayma, kaña peçni va içinden,
Tavkanımı eki körgenem kızla, ol kobuzumu küçünden.

Kolumdağı kobuzum Tavkan, ak kümüşdendi tiyeği,
Men a Tavkannı süymey neteyim, ħora atħa uşaydı süyegi.

Kolumdağı kobuzum oy avruvuñ, it küçüknü uluthan,
Biyacağı Tavkan köreme, toyda bilegin kubultħan.

Çegetlede alay kütüledi, Tavkannı ençi malları,
Çerkes abezekge bir ariv baralla, kurusun subay salları.

Meni ayağımda çurukla, aħ ayağıma boş bolad,
Abezekge bilegimden tutsa, carlı cüregim ħoş bolad.

"Kuldu, kuldu" va deyle de kızla, Tavkannı sıpassız etelle,
Tavkanım kirgen toyladan, varlı tavbiyle callap ketelle.

Tavkannı eki kara mıyığı, oka ħalını burğanlay,
Men aña seyir tansık boluvçem, katımda oturup turğanlay.

Añ, ay katında bir culduz alanla, ol aydan alğa batadı da,
Tünene keçe bizdeyed Tavkan, bügeçe kayda catadı da.

Tavbiyle takğan sıylı nağanla, aladan birin alsan a,
Bek ozğan işiñ cok ese Tavkan, bügeçe da bizde kalsan a.

Tavbiyle takğan nağan göröñla, aladan birin allıkma,
Har aythanımı eterik eseñ, bügeçe da sizde kallıkma.

Arğı özenñe kün tiymeydi Tavkan, men kün tiygenñe barrıkma,
Malkarlı bıla sen turluk eseñ, bolcalnı kenñe sallıkma.

Bolcalnı keñe men salsam Tavkan, kimle cürütür cuvabın,
Eki süygenñe sebep bolğannı, aytıp aytalmayla suvabın.

Teberdide va ullu toy alan, men ullu toyğa barlıkma,
Başını amalın kör gâvur gaci, kiçi egeçiñi allıkma.

Añ, ay katında bir culduz, ol ayğa bıçak bileydi,
Tavkannı közün kara kan cuvsun, endi egeçimi tileydi.

Koluñdağı dariy kolcavluk, men cuvar edim oñmasa,
Kullanı ant ızından bolsun, alanı igisi aşhısı bolmasa.

Tübünđegi toru atıñ seni, calkası uzun savrusun,
Meni termilte turğan Tavkan, Orus avruvdan avrusun.

Küzden allın kelgeyed Tavkan, seni bashañ bıla senegiñ,
Kirlenmeyin alaylay kalsın, ceteven tikgen kölegiñ.

Ah. mennen alğan a dariy kolcavluğun, ol otña tüşüp küyerik,
Bir aman aman a karğadım, oşayma avzuma talav tiyerik.

Sen küz biçende da toylada aylanasa, kış ne sallıksa malıña,
Açuvlu künümde da karğağan baluruem, kurman bolayım canıña.

AÇIKLAMALAR:

[1] Goşayañ Biyçe bıla Kañsavbiy isimli halk şarkısı, takriben XIII. yy.dan beri nesilden nesile aktarılıp gelen gerçek bir olayın hikâyesidir. Rivayete göre, Karaçaylıların cediti olarak kabul edilen Karça'nın tek kız çocuğu vardı, onu da Kırımşavhal isimli ve Kırım orijinli bir soyluya vermişti. Şarkıda adı geçen kardeşler, bazılarına göre doğrudan Kırımşavhal'ın, bazılarına göre de onun oğlu olan Bekmirza'nın çocuklarıdır. Biz de bu ikinci görüşe katılıyoruz. Ramazan Karça, kronolojik olarak olayın 1630-1664 yılları arasında cereyan ettiğini ileri sürerken, bu tarihlerde Rus ordusunun Hazar'a yaptığı seferlerin tarihine dayanmaktadır, zira şarkıda Kañsavbiy'in bu savaşlardan birinde öldüğüne işaret edilmektedir. Ancak, Karça'nın yaşadığı devir, Kabardeylerin Kafkasya'ya yeni göç ettikleri devre uymaktadır, bu da XIII. yy.da başlayıp XIV. yy. da sona ermiştir. Bu yaklaşıma göre, şarkının 650 yıllık bir geçmişinin olduğunu söyleyebiliriz. Bugün Karaçay'da Goşayañ-kala isimli bir kale Goşayañ Biyçe'nin adını taşımakta olup XVII. yy.dan daha eskilere dayanmaktadır. Yukarıdaki metin, Aliy ulu Umar'ın Kafkas isimli Rusça kitabında anlatılanlar ile Ramazan Karça'nın arşivinde bulunan dağınık manzum parçalar ve ["Karaçay Poezyanı Antologiası"=KPA] adıyla 1965 'te Stavropol'da yayımlanan kitaptaki metin karşılaştırılarak yayıma hazırlanmıştır. Ramazan Karça 2 Ağustos 1978'de yazdığı bir mektupta hikâye ile ilgili bilgiler aktarırken "Bu tragedya Kafkas isimli dergide [Rusça olarak], 1880'li yıllarda manzum ve nesir halinde geniş biçimde yayımlanmıştır.

Keza, sözü geçen halk hikâyesi piyes şeklinde kaleme alınarak, Kabartay-Malkar sanatçılar tarafından Nalçık'te sahneye konulmuştur” diye bilgi vermektedir. Daha geniş bilgi için bk. Birleşik Kafkasya, sayı: 2, Eskişehir 1995.

[2] Candar isimli halk şarkısının burada yayımlanan metnini yayıma hazırlarken, Ramazan Karça'nın arşivindeki metinden yararlanmakla kalmadık. Mutlu bir tesadüf eseri olarak, 1960'lı yıllarda Birleşik Kafkasya dergisini yayınlarken, Eskişehir'in Çifteler ilçesinde ikamet eden ve II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye göç eden Karaçaylılardan Batçalı Hızır tarafından dergide yayımlanmak üzere gönderilen uzunca ve iyi saklanmış bir Candar şarkısı varyantı gönderilmişti. O zaman yayımlayamasak da arşivimizde saklamıştık. Hatta diyebilirim ki bu varyant, hazırladığımız metnin esasını teşkil etmiştir. Bunlardan başka, “KPA” ile 1969 yılında Moskva'da yayımlanan [“Karaçay Halk Cırla”=KHC] isimli kitapta yayımlanan varyantlardan da yararlanılmıştır. Bütün varyantlar masa üzerine yayılarak birlerinde olup da diğerlerinde olmayan bölümler dikkatle seçilmiş, hepsinde bulunan bölümler de aynen muhafaza edilmiş ve tümü birleştirilerek yayımladığımız metin hazırlanmıştır. Candar şarkısı tıpkı Goşayañ Biyçe bıla Kaşavbiy şarkısı gibi halen usta yorumcular tarafından orijinal makamıyla [bestesiyle] yorumlanmaktadır. En az iki yüz yıllık bir geçmişi olduğu sanılmaktadır. Sonradan gelen şairler ve okuyucuların şarkıya kendilerinden bir şeyler ilave ettikleri muhakkaktır. Mesela Bağır ulu Kasbot isimli ünlü halk ozanı bunlardan biridir. Bazı araştırmacılar, Candar şarkısının güfte ve bestesinin Kasbot'a ait olduğunu ileri sürüyorlarsa da gerçek olan, Kasbot'un bu şarkıyı çok güzel yorumlayarak okuduğu ve halka sevdirdiğidir. Zira olayın geçtiği tarih, Kasbot'un yaşadığı devirden biraz daha öncedir. Şarkıda geçen Kâ'be ve Hüseyin ismi, sonradan ilave edilmemişse, olayın, Karaçaylıların yeni Müslüman oldukları yıllarda [ca. 1780] geçmesi muhtemeldir. Benim kanaatime göre islamî motifler sonradan ilave edilmiştir. Zira İslam ile müşerref olduktan sonra, olayda ifade edilen soygun tarzındaki saldırılar toplum hayatından hızla uzaklaşmıştır.

[3] Tatarkan, Karaçay-Malkar halkının yetiştirdiği en ünlü kahramanlardandır. Şarkının fevkalâde etkileyici bir makamı [bestesi] vardır. Zaman itibarıyla, Candar'dan daha eski olmalıdır. Burada yayımlanan metin Ramazan Karça'nın babasından sık sık dinleyerek hafızasında tutmaya çalıştığı bölümler ile KHC'de yer alan varyant esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak, mevcut metinde Tatarkan'ın yiğitliğini tasvir eden mısralar iyi saklanmamıştır. Mesela, Tatarkan bir hayli gecikerek talancıları takip etmekte korkaklık ve acizlik gösteren Karaçaylı gruba şöyle hitap etmiştir: “sürülen hayvanlarımızdan vazgeçsek bile tutsak edilmiş kadınlarımız ile çocuklarımızdan nasıl vazgeçeriz? Yurdumuzun adı için, analarımız ile kızlarımızın iffeti ve onların hayatları için kendi yaşamını ortaya koyarak savaşacak yüreği olmayanlar geriye dönsünler, diğerleri de benimle gelsinler” diyerek etkileyici bir hitabede bulunmuştur ki bu, metinde oldukça flu kalmıştır. Köprüsü yıkılmış azgın İshavat ırmağına gelince, Tatarkan'ın muhteşem bir şekilde ırmağı geçişi de olguya lâayık bir şekilde ifade edilememektedir. Muhtemelen bu kısımlarda eksik mısralar ve beyitler

vardır. Metinde yer almayan çirkin sayılacak bir eyleme de başvurulduğu rivayetlerde geçmektedir: öldürülen talancıların erkeklik uzuvları kesilerek kulakları ile birlikte sağ bırakılan iki kişi ile memleketlerine gönderilmiştir. Bu kanlı olaydan sonra Kızılбекler bir daha talan için Karaçay'ı basmamışlardır. Bu son anlattıklarımız, İskitler'in adetlerini hatırlatmaktadır. Hadisenin İslam'a girmeden bir hayli önce olduğu muhakkaktır. Tatarkan hakkındaki bilgiler Ramazan Karça tarafından kaleme alınan metinden özetlenmiştir.

[4] Uvçu Biynöger, bilinen en eski şarkılardandır. Metinde adı geçen Apsatı, Karaçaylıların mecusu dönemlerindeki "av tanrısı"dır. Buna rağmen İslâmî motifler de eklenmiştir: "Apsatının aşak kızı Fatima" gibi. Ama olayların akışı ve dil özellikleri Biynöger şarkısının yüzyıllar öncesinden geldiğini göstermektedir. Bugün bilinen bestesi [makamı] çok etkileyici ve güzeldir. İyi bir yorumcu ejuv/tempo tutan korosuyla birlikte okuduğu zaman hayranlıkla dinlememek mümkün değildir. Karaçay-Malkar halk şarkılarının en önemli özelliği, asırlardan beri şarkıların makamlarının unutulmadan ve yaygın bir şekilde okunarak nesilden nesile aktarılmasıdır. Bugün bu şarkıları klasik usulde okuyan yüzlerce kişi vardır, bu meyanda profesyonel sanatçıları kastetmiyoruz. Sözü geçen halk şarkılarının çoğunun, müzisyenler tarafından notaları çıkarılarak kayda geçilmiştir. Ama amatörler, bu notalardan değil, kulaktan kulağa öğrenerek terennüm etmektedirler. Biynöger'in burada yayımlanan metni, Ramazan Karça'nın arşivinden alınmıştır. Prof. Saadet Çağatay, yine Ramazan Karça'dan alarak metnin tamamını "Karaçay Halk Edebiyatında Avcı Biyneger" başlığıyla işlemiş ve "Fuad Köprülü Armağanı-İstanbul, 1953" isimli kitapta yayımlamıştır. Prof. Çağatay'ın tespit ettiğine göre mevcut metinde bazı mısralar eksiktir [1,5,21,24,68. mısraları takip eden mısraların kafiyeleri bir birine uymuyor-S.Ç]. KHC ve APA isimli kitaplardaki metinlerde bu eksiklik daha fazla göze çarpmaktadır. Bize göre aslına en yakın metin bizim burada yayımladığımız metindir. Araştırmacılar mevcut metinleri mukayese edecek olurlarsa aynı kanaate varacaklardır.

[5] Gotman ulu İlyas isimli halk şarkısının tarafımızdan yayımlanan metni, Ramazan Karça'nın arşivinden alınmıştır. Bana gönderdiği kendi el yazısıyla yazılmış metnin altına şu notu koymuştur: bu metni, 1948 yılında Almanya'da Abuk ulu Hubiy ile Halköç ulu Çağafar'dan yazıp aldığım metinleri 1951 yılında Ankara'da incelemeye tabi tutarak birleştirmek suretiyle hazırladım. Biz de aynen Birleşik Kafkasya'nın 1977 yılına ait 11. sayısında neşrettik. Buradaki metin, dergide yayımlanan metnin aynısıdır. KHC isimli antoloji kitabında da oldukça zayıf bir varyant yer almıştır. Aynı metin Minitav dergisinin "Eski Cırla" özel sayısına da girmiştir. Araştırmacıların oraya bakmalarını öneriyoruz. Ama biz, elimizdeki metni diğer varyantlardan daha eksiksiz ve güzel bulduk. Bu şarkı, takriben 105-110 yıl öncesine ait bir olayı hikâye etmektedir. Ademey'in tahriki ile Slav kazaklara baskın yapan ünlü bir yiğidin dramatik sonu tasvir edilmiştir. Zaten Karaçay sözlü halk edebiyatına konu olan "talan için akın düzenleme eylemine" katılan yiğitlerin sonu hüsrarla bitmektedir. İlyas da aynı akibete uğramıştır.

[6] Aznavur adlı uzun şarkı da Ramazan Karça tarafından derlenip yazıya geçirilmiştir. Ancak merhum Karça kimden veya kimlerden derlediği hakkında bilgi vermemiş. Bendeki metin 1951 yılında Ankara'da daktilo edildiğine göre bu şarkının da muhacerette yaşayan Karaçaylılardan derlendiği muhakkaktır. Karaçay-Malkar'da bugüne kadar yayımlanan belli başlı antolojilerde Aznavur'un dramatik hikâyesini anlatan bir manzume veya şarkı metnine rastlayamadık. Belki de münferit olarak yayımlanmış olabilir, ancak görme fırsatını bulamadığımız için yorum yapma imkânımız da olmadı. Sözü geçen manzume ilk olarak "Birleşik Kafkasya" dergisinin 1998 yılına ait 14. sayısında neşredilmişti. Buraya da aynı metni aldık, böylece Türkiye'de ikinci kez yayımlanmaktadır. Şarkıda; şövalyelik/yiğitlik yıllarını geride bırakarak sâkin hayata geçen orta yaşlı bir akıncı-yiğidin, Kabartaylı genç ve tecrübesiz prenslerin aşırı ısrarları karşısında istemeyerek çıktığı akında korktuklarının başına geldiği ve dramatik bir şekilde öldüğü gerçekçi bir üslûpla anlatılmaktadır. Olayın XIX. yy.

başlarında cereyan ettiği sanılmaktadır. Adı geçen kişilerden hiç birisi tarihî bir kişilik olarak yakın zamanların bilinen simalarından değildir. Anlaşıldığına göre, Aznavur orta halli bir aileye mensup bir yiğittir ve gençlik yıllarında büyük şöhret kazanmıştır. Talan için akın yaparak şöhret kazanmak isteyen Kabartay prenslerinin ısrarla kendilerine mihmandar olmasını istemeleri karşısında, şövalyeliğine halel getirmemek ve kendisine "korkak" dedirtmemek için akına katılmış ve hazin bir şekilde hayatını kaybetmiştir.

[7] Zağıştok ulu Çöpellev. Ramazan Karça, Zağıştok ulu Çöpellev şarkısının 1951 yılında metnini yazdığı parşömen kâğıdını, orijinal haliyle bana göndermişti. Metnin altına şu notu düşmüş: ben bu metni, çok varyantları bir araya getirerek Ankara'da bulunduğum sırada hazırlamıştım. İfadeden de anlaşılacağı üzere kaynak kişiler hakkında bilgi verilmemiştir. Dürüst ve titiz kişiliğini yakından bildiğimiz Ramazan Karça'nın gerek harp yıllarında karşılaştığı kişiler ile gerekse Türkiye'de tanıdığı eski muhacirlere mensup kişiler ile görüşerek, konuşarak notlar aldığını ve bunları bilahare bir araya getirerek yukarıdaki metni hazırladığını gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz. Hikâye, yine talan için akın yapan bir yiğidin, yine ölümle sonuçlanan macerasını anlatmaktadır. Metinde sözü geçen ifadelerden ve isimlerden hareket ederek, olayın İslama girmeden önceki yıllarda cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Zağıştok ve Guçça isimleri çok eski devirlerde kullanılmıştır, keza "kara uşkok"=dolma tüfek sözü de bu görüşümüzü teyid etmektedir. Akının güney komşuları Ebelere/Svanlara yapıldığı da göz önüne alınırsa ki bu iki halk çok eski devirlerde birbirlerine karşı sürekli baskın tarzında akınlar düzenlemişlerdir, yine aynı kanaati doğrulayan bir yöne doğru yöneliyoruz. Bu duruma göre, hadisenin takriben 300 yıl öncesine ait olduğu muhakkaktır. Şarkının hâlâ canlılığını ve güzelliğini koruyan bir bestesi olup sevilerek okunmakta ve dinlenmektedir. KPA adlı antolojide bu şarkıdan bahis yoktur. KHC isimli kitabın 1969 baskısının 74. sahifesinde yer verilmiştir. İfade farklılıkları olmakla beraber bizim yayımladığımız metne geniş ölçüde uymaktadır. Miñitav dergisinin "Eski Cırla" özel sayısındaki metnin de KHC isimli antolojiden alındığı kaydedilmiştir.

[8] Açemez veya Açey ulu Açemez isimleriyle anılan bu eski halk şarkısının ilginç bir konusu

vardır. Metinde Kırım Hanı adı geçmekte ise de bunun abartma olduğunu sanıyoruz. Muhtemelen Kafkasya ile idari veya askeri ilişkilerden sorumlu bir hanzade veya ikinci derecede soylu bir görevli, güzelliğiyle ünlü bir kadına ahlaksız ilişki teklifinde bulunur ve bunu emreder. Kaba kuvvetle karşı çıkamayacağını anlayan kadının kocası gizli bir plan kurarak hanın veya hanzadenin kendi evlerine gelmesini hanımına şart koşturur. O da bunu kabul ederek gelir ve gece emeline nail olmak için harekete geçeceği sırada, gizli bir bölmede saklanmış olan, kadının kocası Açemez, hanı sadakla vurarak öldürür ve ailenin namusunu kurtarır. Fevkalâde etkileyici bir bestesi olan bu çok eski şarkının [16. yy.] pek çok varyantı vardır. Bu da şarkının, çok sık şekilde ve yaygın olarak icra edildiğini ve hafızalarda tutulduğunu gösterir. Şarkının tespit edilebilen ilk metni Mahmut Duda ile Hamit Laypan tarafından yayıma hazırlanan “Eski Karaçay Cırla” isimli kitapta yayımlanmış olup KPA ile KHC isimli antolojilerdeki metin de oradan alınmıştır. Miñitav dergisinin “Eski Cırla” özel sayısında yer alan beş varyanttan biri de aynı kaynağa dayanır. İkincisinin “Materialı i issledovanniya po balkarskoy dialektologii leksike i folkloru” isimli rusça kitaptan; üçüncüsü ile dördüncüsünün ise ilmi araştırma kayıtlarında muhafaza edilen metinlerden alındığı kaydedilmiştir. Beşinci varyantın da “Malkar Halk Cırla” isimli kitapta yayımlandığı zikredilmektedir. Bizim tarafımızdan ilk olarak “Birleşik Kafkasya” dergisinin 10. sayısında yayımlanan metin yine Ramazan Karça'nın arşivinden alınmış olup o da 1951 tarihinde Şıdakanı İsmail ile Dudalanı Dr. Tenjiz'den derlemiştir. Buradaki metin de dergide yayımlanan metnin aynısıdır. Araştırmacılar bu değişik metinleri incelediklerinde her birinin ayrı bir güzellik ve üslûp taşıdığını fark edeceklerdir.

[9] Başhanuk. Şimdiye kadar sunduğumuz metinlerden çok daha değişik bir konusu olan bir halk şarkısıdır. XIX. yy. da yapıldığı sanılmaktadır. Bashanuk isimli genç, 8-10 kadar keçi satın alıp bakmaya başlar, muradı, sürü sahibi olmaktır. Ancak, bilinmeyen bir hastalıktan keçileri kırılır ve hayalleri söner. Bu trajik sona aldırmayan muzip arkadaşları onun için, yukarıdaki şarkıyı düzerler. Buraya aldığımız metin, “Birleşik Kafkasya”nın 7. sayısında çıkan metnin aynısıdır ve Ramazan Karça'nın arşivinden alınmıştır. “Batır Başhanuk” isimli bir halk şarkısı daha olup onun konusu eski akıncı yiğitlerden birinin ilginç hikâyesini anlatmaktadır. Şarkının metni Karaçay-Malkar'da yayımlanan antolojilerde yer almıştır.

[9]Abayları. Karaçay-Malkar halk edebiyatının bu ünlü şarkısı da İslam'dan önceki devirlere aittir ve Abaylar isimli Malkar ailesinin yiğit oğullarının, Kabartay prenslerinin tahriki ile esir elde etmek için yaptıkları akının acı sonunu hikâye etmektedir. Yukarıdaki metin daha önce “Birleşik Kafkasya”nın 17. sayısında yayımlanmış olup Ramazan Karça tarafından 18.01.1951 tarihinde Eskişehir'e bağlı Çifteler ilçesinde oturan Bayramuk ulu Caşduv'dan yazıp almıştır. Caştuv, II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya üzerinden Türkiye'ye gelen Karaçaylılardandı ve düğünlerde klasik usulde güzel halk şarkıları okurdu. KHC isimli antolojide bu şarkı “Kaysınla” adı altında dercedilmiştir. Burada görülen İslâmî motiflerin sonradan ilave edildiği bellidir. Miñitav'un “Eski Cırla” özel sayısında yer alan iki varyanttan birinin KHC isimli kitaptan, diğerinin

de “Malkar Halk Cırla” isimli antolojiden alındığı kaydedilmiştir ve bu ikinci varyant “Bekmırzala Kaysınla” başlığıyla verilmiştir.

[11] Hasavka. Karaçay halk edebiyatının en güzel şarkılarından olan Hasavka ve bundan sonra gelecek olan Şeyit Umar şarkılarının, son yıllarda yapılan araştırmalarda “anonim” olmayıp Bayramuklanı Debo ulu Küçük isimli ve hakkında çok az bilgi edinilen bir şaire ait olduğu anlaşılmıştır. 1772-1862 yılları arasında yaşayan, tahsilini Dağıstan yüksek medreselerinde tamamlayan, Osmanlı Türkiyesi’ni de yakından tanıyan alim ve aydın bir kişidir. Karaçaycadan başka, Arapça, Osmanlı Türkiyesi Türkçesi ve Rusçaya da vakıf olmuştur. Ullu Karaçay’da yaşayan şairin bu iki muhteşem şiirden başka da şiirleri veya başka türde eserleri olduğu muhakkaktır. Ancak, bugüne kadar bunlar bulunamamıştır. Sonradan usta musikişinaslar tarafından bestelenmiş olan her iki manzume, Karaçay halkının Rusya’ya karşı yaptığı ilk “bağımsızlığını koruma” savaşını hikâye ettikleri için ayrı bir önem taşır. Yüksek seviyede millî bir ruh ve heyecanla örülmüştür. Her okuyanı etkilemekte ve tüylerini diken diken etmektedir. Hele Şehit Ömer’in atının ve tabiatın ağzından söylenen ifadeler pek çok şairin erişemeyeceği yüksek bir seviye ve güzellik sergiler. Her iki manzume/şarkı yukarıda sözü geçen kitaplarda ve diğer bir çok eserlerde yayımlanmıştır. Keza Türkiye’de de defaatle yayımlanmıştır. Bizim yayımladığımız metinler de diğerlerinin aynıdır, ancak, Şeyit Umar’da bazı farklılar olup bu da Ramazan Karça’nın arşivinden alınan varyant ile bilinen varyantta yer alan kıtaların tekrara mahal vermeyecek şekilde birleştirilmesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Hasavka da Şeyit Umar da bize göre, Karaçay-Malkar edebiyatının en güzel şiirlerindedir.

[12] Şeyit Umar şarkısı hakkında bir önceki notta bilgi verilmiştir.

[13] Højeli [adigece Hodz]. Ullu Høj veya Højeli adıyla tanınan bu şarkı, Anciclopedia Britanica’ya geçecek ölçüde muhteşem bir şarkıdır. Koro eşliğinde icrası dinleyenleri heyecandırır ve ağlatır. Şarkıda; 1861 yılı güzünde Hodz [Høj] kasabası halkının [Adiğeler] Ruslara karşı verdikleri ölüm kalım savaşı ve Rus vahşetinin derecesi şairane bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu savaşta genç kızlar ve kadınlar en güzel elbiselerini giymişler, ziynetlerini ırmağa atmışlar ve şehitlerin cansız ellerinden aldıkları kamalar ile Ruslara dişi kaplanlar gibi saldırmışlardır. Bu bir savaş değil, zillet içinde yaşamaktansa şerefle ölmeyi yeğleyen iffetli Kafkas kadınlarının dünyaya armağan ettiği bir şeref levhasıydı. Hepsi çocuklarıyla birlikte şehit oldular. Tarih kitaplarında birkaç cümle ile geçiştirilen bu muhteşem tabloyu, muhteşem bir tasvir gücüyle ifade eden böylesine güzel bir şiir veya yazıya rastlamadım. Bizzat Adige ozanlarının bile bu savaşı anlatan hıbzeler [mersiyeler] düzdüklerini sanmıyorum. Mümkün olsa da aynı güzellikle diğer Kafkas lehçelerine de aktarılabilirdi... Şarkının takdim ettiğimiz bu varyantı; Bayçora ulu Gapay, Sılpağar kızı Sanıy ve

Duda ulu Mahmut'tan derlediğim metinlerin tarafımdan birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kafkasya'dan 20-25 yaşlarında gelen merhum Gapay'ın hasta olduğunu duyunca, o sırada Konya Yüksek İslam Enstitüsünde öğrenci olan Cemalettin Önalın'a mektup yazarak Hoj'un şarkısını yazıp almasını rica ettim. O da yaşlı büyüğümüzü hasta yatağında ziyaret ederek hatırlayabildiği beyitleri yazıp bana gönderdi [1965]. Haniy hanımdan kendim dinlemiştim. Gapay'ı dinlemekte çok geç kalmıştık. Eskilerin anlattığına göre, merhum Bayçora ulu Gapay Hojeli şarkısını en güzel yorumlayanlardandı. Kafkasya'da yayımlanan çeşitli kitap ve antolojilerde de Hoj şarkısının pek çok varyantına rastlamak mümkündür. Zamanımızda dahi koro eşliğinde o muhteşem şarkı icra edilmekte ve "en sevilen" şarkı olma özelliğini korumaktadır.

[14] Barak. Zulme maruz kalmış bir genç adamın dramatik macerasını anlatan bu şarkıyı, KPA isimli antolojiden aldık. Orada ünlü Karaçay halk ozanı Bağır ulu Kasbot tarafından düzüldüğü ifade edilmiştir. Bazı araştırmacılara göre de anonim bir halk şarkısıdır ve Kasbot tarafından çok güzel okunmuş ve yorumlanmıştır. Biz de bu ikinci görüşe katılıyoruz.

[15] Kanamat. İmam Şamil'in esaretiyle Kafkas-Rus Savaşı'nın durduğu söylenemez. Umumî savaş durmuş gibi görünse de bugünün tabiriyle gerilla kahramanları ülkenin her yerinde zalim Rus rejimine karşı direnişlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle bu dönemde dağlara çıkarak Rus yönetimine karşı direnen münferit savaşçılara "Abrekler" adı verilmiştir. Çeçen Teymi Beybulat bunların en ünlülerindendir. Karaçay-Balkar bölgesinde de birçok abrekler çıkmıştır. Kanamat bunların en ünlülerindendir. Halk arasında adeta efsaneleşmiştir. 1905 göçüyle Türkiye'ye gelen büyüklerimiz Kanamat'ın şarkısını çok söylerlerdi. Şarkı söylemesini hiç beceremeyen merhum babamın bile zaman zaman Kanamat'ı mırıldandığını hatırlıyorum. Ancak o günlerde bu halk şarkılarının bu derece değerli kültür ürünleri olduğunu bilmiyorduk. Ne yazık ki Türkiye'ye göç eden Karaçaylılardan Kanamat şarkısını derleyen kimse çıkmamıştır. Bizler [benim neslim] uyandığı zaman da Kanamat'ı bilenlerden hayatta kalan yoktu. Geniş bir alan araştırması yapılsaydı, belki bir şeyler bulunabilirdi, ama onu da yapma imkânımız olmadı. Karaçay'da derlenip KPA isimli antolojide yayımlanan metnin eksik olduğu bellidir. Buna rağmen biz de oradan aldık. Ancak şarkı hakkında verilen bilgiler ve şarkıda yer alan bazı mısralar komünist rejime yaranma endişesini somut biçimde gösteriyor ve gerçeği yansıtmıyor. Onlara göre Kanamat, zenginler ve soylularla mücadele eden ve ezilen halkın haklarını savunan bir yiğittir. Zenginler ile soyluların Ruslarla işbirliği etmesiyle bir suikasta kurban gitmiştir. Aslında Kanamat, bu bahsedilenlerle ilgilenmemiştir ve kendisi de diğer Karaçaylılar gibi geleneksel dağ hayatının bir parçasıdır. Rusların özellikle 93 Harbinden sonra sertleşmesi ve halka zulüm etmesi karşısında abrek olarak dağa çıkmıştır ve tüm mücadelesini Rus yönetimi ile onun yerli işbirlikçilerine karşı yürütmüştür ve halkın her kesiminden destek görmüştür. Kanamat şarkısını Türkiye'de yorumlayan kimse pek kalmasa da Karaçay-Malkar'da yaygın olarak okunup yorumlandığını biliyoruz. Güftesinde değişiklikler olmuşsa da bestesi orijinal güzelliğini korumaktadır. KPA adlı kitapta Kanamat'ın da Bağır ulu Kasbot tarafından düzüldüğü

[20] Zariyat. Üvey ananın zulmüne dayanamayıp kendini azgın ırmağın sularına atarak intihar eden bir Malkarlı kızın acı hikâyesi olan Zariyat isimli halk şarkısının burada sunduğumuz metnini, Ramazan Karça, Türkiye’de yaşayan Karaçaylılardan olan Ramazan Teke’den derlemiştir.

[21] Mavka. Karaçay-Malkar mizahî halk edebiyatının en eski ürünlerinden olan bu şarkı, oldukça eski bir geçmişi olmasına rağmen KPA ile KHC isimli antolojilerde yer almamıştır. Başka kitap veya dergilerde yayımlanmışsa da biz rastlayamadık. İhtiyatla söyleyebiliriz ki ilk olarak “Birleşik Kafkasya” dergisinin 20. sayısında yayımlanmıştır. Ramazan Karça şarkının sözlerini nasıl derlediği hakkında şu kısa bilgiyi derkenar not olarak düşmüştür: “Ankara’da Toros Otel’de Belpınar köyüne yerleşen [Karaçaylılardan olan] D. Ali’den yazılmıştır, 30.05.1951”. Halihazırda bu şarkıyı bilen bir hayli insan vardır, bunlardan biri de benim. Mevcut metin çok derli toplu ve güzel olduğu için, benim hafızamda kalan metni ilave etmeyi uygun bulmadım, zaten buradakinden farklı bir metin de değildir. Şarkı söylenirken, koronun tuttuğu tempo fevkalade etkileyicidir.

[22] Aliyni Küyü. 20. yy. başlarında, Ali isimli bir gencin, eşkıyalar tarafından yolu kesilerek öldürülmesini ve sürüsünün talan edilmesini anlatan bu mersiye, Kafkasya’dan ilk gelen büyüklerimiz tarafından bilinmediğine göre, büyük ihtimalle 1905-1910 yılları arasında yapılmış olmalıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında [1948] Türkiye’ye gelen Karaçaylılardan birçokları bu şarkıyı güzel bir tarzda okuyor ve yorumluyorlardı. Kısa zamanda popüler hale geldi. Bugün bu şarkıyı bilen ve okuyan yüzlerce insan vardır. Buraya aldığımız metni ben, Sılpağar ulu Kazi’den dinleyerek hafızama kaydetmiştim. Sık sık da okuduğum için hala unutmadım. Sözün kısası, kendim, kendimden derledim.

[23] Hamzat. 1904 Rus-Japon savaşına Karaçay’ın Duvut köyünden gönderilen Hamzat ve Hacimurat isimli gençlerin hikâyesini anlatan bu şarkı, Eskişehir’de ikamet eden İjalanı Şerafettin Sevinç tarafından derlenmiştir. Kaynak kişiler Kilise/Gökçeyayla köyünden Hacı Mahmut ve Yunus [Ünüs] Bayçora kardeşler ile Yakapınar/Ertuğrul köyünden “Topşay” lakaplı Abdülmanaf Abayhan’dır. Şarkının bu varyantı Karaçay-Malkar’da bilinmemektedir. KHC isimli kitapta yer alan iki varyant, oldukça zayıf varyantlar olup bariz mısra eksiklikleri taşıyorlar. Şerafettin Sevinç’in derlemesi olan bu varyant, oldukça ayrıntılı ve bozulmamış bir metindir. Derleyici tarafından hiç bir ekleme yapılmamıştır. Oysa KHC isimli antolojideki varyantlarda sabık komünist rejimin hoşuna gidecek mısralar geçmektedir ki bunların sonradan eklendiği bellidir. Araştırmacılar, oraya bakabilirler. Metinde adı geçen Canaldılar sülalesi Karaçay’ın büyük sülalelerinden Kipkelerin bir koludur. Abayhanlar da tanınmış sülalelerdendir. Savaşa gönderilecek gençler kura ile tespit edilmiştir. Şarkıda zemmedilen Tavkan ve Nayıp isimli

şahıslar, Duvut köyünün ileri gelenlerindedir. Şarkının anonim şairi, giden gençlerin geri dönmediğini ifade etse de her ikisi de salimen geri dönmüşlerdir. Ancak bu durum, şarkının güzelliğine halel getirmiyor, belki de bu şekilde yorum yapması popülaritesini artırıyor. Şerafettin Sevinç'in özel müsaadesiyle buraya aldığımız ünlü Karaçay halk şarkısı Hamzat ilk defa yayımlanmaktadır.

[24] Kobanlı Koy Bölek. Takdim ettiğimiz metnin eksik olduğu bellidir. Metni bu haliyle Ramazan Karça 1954 yılında derlemiştir. Kaynak kişi, Aslanbiy Bayçora ulu olup, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye gelen mültecilerdendir. Aynı halk şarkısının iki varyantı KHC isimli antolojide basılmıştır. Bunlardan "Kobanlı Koy Bölek" başlığıyla yayımlanan varyant, KPA adlı kitapta da yer almış olup her iki kitabın kaynağı "Eski Karaçay Cırla" isimli kitaptır. Bizim sunduğumuz varyant ilk kez yayımlanmaktadır. Şarkının konusu yine talanla ilgili bir baskındır. Karaçaylıların güney komşuları Ebzeler/Svanlar ani bir baskınla Kobanlı ailesinin çiftliğini basarak sürülerini götürürler. Büyük Karaçay'dan gelen yardım ile sözü geçen aile sürülerini kurtarmaya çalışır. Sonuç, her iki taraf için de kanlı bir kavganın geride bıraktığı yıkımdır.

[25] Tavkan. Karaçay-Malkar Sözlü Halk Edebiyatı'nın en tanınmış ve en sevilen aşk şarkılarından olan Tavkan, hafızalarda iyi saklanmış şarkılardandır. Zamanımızda profesyonel şarkıcıların da repertuarlarında yer alan bu şarkı kasetlerde de yer almıştır. Özellikle gençler tarafından sevilerek okunmakta ve dinlenmektedir. Burada yayımladığımız metni, Şerafettin Sevinç, Leyla ve Ali Süyünç kardeşlerden yazmıştır. Malkar'da Süyünçları sülalesine mensup olan Leyla Hanım ile Ali Bey, 1921'de Gürcüstan üzerinden gelen mültecilerdendi. Bursaya yerleşmişlerdi, önce Leyla Hanım, sonra da Süyünç Ali bir hayli yaşlanarak vefat ettiler, evlenmedikleri için arkalarında kimseleri kalmadı. Tipik bir aşk şarkısı olan Tavkan, klasik iynar/mani tarzında söylenmiştir. Bu türlü şarkılarda aşk ile mizah iç içedir. Kızla oğlan önce güzel ve samimi sözlerle birbirlerine olan sevgilerini dile getirirler. Sonra, bir bahane bulup atışmaya başlarlar. Bu arada kız ağır beddualarda bulunmaktan bile çekinmez. En sonunda söylediklerine pişman olurlar ve işi tatlıya bağlamaya çalışırlar. Bu, hâlâ sürüp giden bir ilan-ı aşk yöntemidir. Ancak, şehir hayatı tüm adetler gibi bunu da erozyona uğratmıştır.

ESKİ CIRLA - Karaçay Malkar Türkiye

Yılmaz Nevruz

Pazartesi, 25 Eylül 2006 15:16

Yılmaz Nevruz, Eski Cırla, Birleşik Kafkasya Dergisi Yayını, Eskişehir, 2000
